
Noves tendències participatives en les democràcies contemporànies

PID_00257748

Rosa Borge
Jaume López

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Rosa Borge

Doctora en Ciències Polítiques i Sociologia per la Universitat de Deusto (Bilbao). Professora de Ciència Política i de l'Administració a la Universitat Oberta de Catalunya

Jaume López

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Nous actors en l'arena sociopolítica	7
2. Evolució de la nova onada participativa: dels anys seixanta al segle XXI	14
3. Característiques dels nous moviments socials: ideologia, estil polític, estructura organitzativa i base social	24
4. Nous instruments de participació política	31
4.1. Nous instruments i processos de participació local: l'onada dels noranta	32
4.1.1. Els pressupostos participatius	33
4.1.2. Els consells ciutadans	33
4.1.3. Altres processos participatius: les agendes 21 i els plans comunitaris	35
4.2. De la democràcia electrònica al govern obert	36
4.2.1. Democràcia electrònica	36
4.2.2. Vot electrònic	37
4.2.3. Govern obert	38
Resum	40
Glossari	41
Bibliografia	42

Introducció

Després d'haver analitzat l'estructura institucional de les democràcies contemporànies i les dimensions culturals en les quals aquestes es recolzen, en aquest mòdul reprenem l'estudi del paper de les organitzacions, els comportaments i els valors que es desenvolupen en el món actual i que estan més enfocats cap al canvi polític. Tots aquests elements organitzatius, ideològics i de comportament configuren una nova onada participativa, la qual va començar a desenvolupar-se durant els anys seixanta del segle XX i que s'estén fins als nostres dies.

Aquestes noves tendències participatives modifiquen les bases socials, actitudinals i institucionals, sobre les quals es fonamenta el model de democràcia representativa que, com hem vist en el mòdul "El govern representatiu", ha evolucionat cap a una democràcia d'audiències. Es tracta d'un procés en el qual estem immersos, i en el qual els nous corrents participatius posen en qüestió les institucions i els principis de la democràcia representativa, així com la política fonamentada en les divisions socioeconòmiques i el neocorporativisme.

Igualment, aquests corrents de participació comporten, en molts casos, una crítica a l'economia capitalista i la seva globalització, un rebuig de l'industrialisme i del consumisme, i també un intent de recuperar la identitat i la capacitat de decisió d'un ésser humà perdut en els grans processos de globalització de l'economia, la cultura i les comunicacions.

A continuació, en primer lloc presentarem els protagonistes de la nova onada participativa, posant un èmfasi especial en les qüestions definitòries. En el segon apartat estudiarem les diverses etapes del ressorgiment de la lògica participativa. En tercer lloc, explicarem la contraposició entre la manera d'entendre la política que comporta aquesta nova onada participativa, i la concepció de la política tradicional representada per la democràcia representativa liberal, i ens fixarem principalment en els nous moviments socials com els exponents cabdals d'aquesta política nova.

En el darrer apartat tractarem dels nous instruments i processos participatius que s'han desenvolupat darrerament com a resposta institucional al clima favorable i a la demanda de participació política.

Objectius

Els objectius que l'estudiant ha d'assolir amb l'estudi d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Veure que en les democràcies representatives consolidades també es desenvolupen moviments, organitzacions, actituds i comportaments orientats al canvi i que posen en qüestió les institucions establertes.
- 2.** Establir un marc conceptual que ajudi a distingir les diverses formes d'organització de l'acció col·lectiva més abundants en les democràcies contemporànies.
- 3.** Analitzar l'evolució de la nova onada participativa que es desenvolupa en la majoria dels països amb règims democràtics a partir dels anys seixanta.
- 4.** Relacionar el context polític, social, econòmic i tecnològic amb els valors, actituds i comportaments que propicien la participació.
- 5.** Caracteritzar els nous moviments socials, determinar-ne l'especificitat davant dels moviments socials clàssics, reflexionar sobre el desafiament que representen per a la democràcia representativa i examinar-ne les darreres tendències a la institucionalització.
- 6.** Evidenciar l'ús i les potencialitats de les noves tecnologies de la comunicació i la informació per a propiciar la participació política i l'organització de l'acció col·lectiva.

1. Nous actors en l'arena sociopolítica

Segons el nostre parer, els **nous moviments socials** (NMS) són els protagonistes principals de la nova onada participativa que experimenten les democràcies actuals, ateses les seves característiques originals i la contraposició frontal que suposen amb el tipus de política establert, tal com veurem en el tercer apartat d'aquest mòdul. Això no obstant, en aquest ressorgiment de l'onada participativa també ocupen un lloc important altres exemples d'acció col·lectiva, com ara les organitzacions temàtiques, les organitzacions no governamentals (ONG) i les xarxes ciutadanes més diverses.

Ara bé, juntament amb aquests nous models d'acció col·lectiva, en el món contemporani conviuen organitzacions i grups de caràcter més clàssic, com ara els grups de pressió o *lobbies*, els sindicats i els partits.

Per tant, la miriada de col·lectius, organitzacions i moviments presents en l'actualitat recomanen que comencem la nostra anàlisi intentant definir i distingir els diversos tipus d'organització de l'acció col·lectiva. En aquesta tasca ens desplaçarem dels actors més específics –i més vinculats a la lògica representativa– als més genèrics.

1) En primer lloc, podem destacar els **grups de pressió o d'interès** (*lobbies*), l'objectiu dels quals és influir en les autoritats i en les institucions polítiques, i que ja han estat analitzats en el mòdul "El govern representatiu".

2) Darrerament han aparegut un seguit d'organitzacions que s'anomenen **organitzacions no governamentals** (ONG).

Les ONG són organitzacions independents de l'estat i de les institucions polítiques i tenen com a finalitat, en la gran part dels casos, la solidaritat i l'ajuda a tercers. Com el seu nom indica, són organitzacions i poden formar part d'un moviment social més ampli o no. seves interaccions amb l'esfera governamental són cada vegada més nombroses.

Exemples d'ONG

Intermón-Oxfam, Ajuda en Acció, Metges sense Fronteres, Mans Unides, Càritas, la Creu Roja, EntrePobles, són exemples d'ONG amb objectius d'ajuda humanitària internacional o per al desenvolupament del Tercer Món. Així mateix, es desenvolupen multituds d'ONG de suport i d'assistència als marginats socials –immigrants, pobres, drogodependents, minories ètniques, etc.– o bé als col·lectius socials desfavorits o amb problemes –gent gran, aturats, dones maltractades, malalts de sida o d'altres malalties greus, etc.–, orientades a l'acció dins les fronteres mateixes del país o del municipi al qual pertanyen. Molts d'aquests grups els creen els afectats mateixos o, si més no, hi tenen un marcat protagonisme.

L'acció col·lectiva

És una activitat duta a terme per un conjunt d'individus que busquen assolir un bé col·lectiu compartit.

Diferència entre ONG i grup de pressió

La majoria de les ONG no són grups de pressió perquè el seu objectiu principal no és pas influir en els governants, sinó organitzar-se per ajudar els desfavorits i fer justícia tant en l'àmbit nacional com en l'internacional. Això no obstant, es poden adreçar a les autoritats i a les institucions quan calgui per aconseguir els seus objectius. De fet, darrerament, les seves interaccions amb l'esfera governamental són cada vegada més nombroses.

Metges sense Fronteres va ser guardonada amb el premi Nobel de la pau l'any 1999.

3) Una denominació més genèrica és la d'**organitzacions temàtiques** (també conegudes pel calc de l'anglès: "grups per temes").

Es tracta d'organitzacions creades específicament per a la promoció o la defensa d'un tema. La creació de grups per temes, independents dels partits, té lloc sovint en les democràcies contemporànies perquè, com a conseqüència del desprestigi i la inoperància dels partits, i també de l'augment del nivell educatiu i les capacitats dels ciutadans, ha aparegut un sector de població important amb prou habilitats per a crear organitzacions independents, poc burocratitzades encara que eficaces i amb preferències molt concretes.

Lectura complementària

Pel que fa als grups per temes, recomanem la lectura del capítol 10 de l'obra següent:

R. Inglehart (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS / Siglo XXI.

Comparació entre grups de pressió (lobbies), organitzacions temàtiques i ONG

Són grups de pressió típics les organitzacions empresarials, les associacions professionals o bé els grups que representen interessos de sectors econòmics concrets (agraris, consum, pesca, etc.). En canvi, són organitzacions temàtiques sense interès per pressionar i influir les esferes públiques, les associacions cíviqes que es formen per a practicar una activitat lúdica o desenvolupar un interès comú en el camp dels esports, l'art, la cultura, etc. Així mateix, moltes associacions o grups d'autoajuda, humanitaris i d'assistència als desfavorits no pretenen pas, com a objectiu primer, influir en la política institucional, sinó que s'adrecen directament a resoldre uns problemes socials determinats. Són aquelles organitzacions que anomenem *organitzacions no governamentals* (ONG).

4) Un actor col·lectiu encara més ampli és un **moviment social**, que no és pas equivalent als grups que es desenvolupen en el seu interior, sinó que és un fenomen força més extens (Kuechler i Dalton, 1992, pàg. 374; Casquette, 1998, pàg. 22):

Un moviment social és una xarxa interactiva d'individus, grups i organitzacions units per unes creences i uns valors comuns, que intervé amb una certa continuïtat en el procés de canvi social i polític, i adreça les seves demandes a la societat civil i a les autoritats mitjançant l'ús prevalent d'accions de protesta.

Moviments socials conservadors

Tot i que sovint associem els moviments socials amb demandes de canvi i de progrés (que els situarien a l'esquerra de l'espectre polític), també són possibles els moviments socials que reivindiquen la involució o frenar els canvis socials. Un exemple d'això seria el moviment social catòlic tradicionalista, molt actiu en alguns països, com Espanya o França.

Moviments socials i organització en grups de pressió o lobbies

En els moviments socials conviuen les organitzacions temàtiques i els *lobbies*. És el cas, per exemple, del moviment feminista, en el si del qual trobem autèntics *lobbies* orientats a les institucions polítiques estatals o europees que conviuen amb grups locals de dones. Aquests darrers tenen com a finalitat desenvolupar un sentiment feminista comunitari i no pas exercir cap mena de pressió sobre les autoritats. Així mateix, del moviment obrer han sorgit organitzacions importants, com ara els sindicats i els partits socialistes i els comunistes. Els sindicats es poden considerar els grups de pressió del moviment obrer, malgrat que són organitzacions extenses i identitàries que no responen només a la funció d'influir en el govern. Tant els moviments socials clàssics com els nous s'organitzen de manera diversa i, per això, dins el moviment poden conviure grups de pressió amb l'objectiu d'influir en els governs i organitzacions temàtiques sense interès primordial per influir les autoritats.

Els anomenats **nous moviments socials (NMS)**, com ara l'ecologista, el pacifista, el feminista, l'homosexual, l'antiracista, el de solidaritat amb el Tercer Món i d'altres, són precisament nous perquè posseeixen unes característiques ideològiques, organitzatives, un estil polític i una base social diferent dels que tenen els moviments socials clàssics, per exemple, l'obrer, el nacionalista, el camperol i els religiosos.

Pel que fa als NMS, les classificacions emprades per a diferenciar-los són molt variades i depenen de diferents criteris, com ara l'orientació general (d'àmbit polític o d'àmbit sociocultural), la lògica de la seva acció (instrumental o expressiva), els tipus d'objectius (de promoció o de defensa) o els temes específics de què tracten o que els aglutinen.

Ara bé, tenint present que, com en tants altres camps de les ciències socials, no hi ha acord pel que fa a la millor classificació, pensem que una **distinció senzilla**, que consisteix a diferenciar entre els moviments de signe reivindicatiu vinculats sovint amb una identitat social i els moviments de solidaritat amb tercers, ens ajudarà a distingir els NMS més típics que han anat apareixent i han anat adquirint protagonisme al llarg dels darrers anys:

- Els **moviments identitaris** donen una importància primordial al manteniment i al desenvolupament d'una **identitat col·lectiva alternativa** i diferent d'aquelles dominants en la societat.

Exemples de moviments reivindicatius

Exemples d'aquest tipus de moviment són el pacifista i els moviments que s'hi relacionen, com ara l'antimilitarista. Un altre exemple és el moviment ecologista i d'altres que s'hi associen com ara l'antinuclear. També destaquen per la seva importància el moviment feminista i l'homosexual. Els moviments identitaris serien els més paradigmàtics i els que han servit de model per a l'elaboració dels quadres que presentem en el tercer apartat d'aquest mòdul.

- D'altra banda, els **moviments de solidaritat** abracen diferents moviments de **promoció, defensa i ajuda a tercers**, tant si es tracta de països com de determinats sectors socials.

Exemples de moviments de solidaritat

Són moviments que també comparteixen una identitat col·lectiva i una reivindicació, però el seu objectiu principal no està pas centrat en aquesta identitat/reivindicació alternativa sinó en el fet de cooperar i ajudar el Tercer Món –Metges sense Fronteres, Inter-món-Oxfam, Setem, Entrepobles–, contribuir a una justícia social més gran –moviments cristians com la teologia de l'alliberament i organitzacions cristianes com Justícia i Pau, Mans Unides, Càritas–, i defensar els drets de les minories racials –moviment antiracista, proimmigrants i organitzacions en contra de les lleis d'estrangeria– o els drets humans en general –organitzacions com Amnistia Internacional o Human Rights Watch.

Lectures complementàries

Pel que fa als moviments socials i a l'associacionisme a Catalunya, podeu llegir els textos següents:

A. Alabart (1989). "Els moviments socials a Catalunya". A: M. Caminal; J. Matas (ed.). *El sistema polític a Catalunya* (pàg. 143-159). Barcelona: Tecnos.

S. Sarasa (1998). "Associacionisme, moviments socials i participació cívica". A: S. Giner (dir.). *La Societat Catalana* (pàg. 985-1002). Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Pel que fa a la situació dels moviments socials a Espanya i a les diferents comunitats autònomes, es poden consultar els *Anuaris sobre movimientos sociales*:

P. Ibarra; E. Grau (coord.) (2000). *Una mirada sobre la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

P. Ibarra; E. Grau (coord.) (2001). *Participando en la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

Tant els moviments reivindicatius/identitaris com els solidaris busquen afavorir el **canvi social**, i els objectius que pretenen són **béns col·lectius**, és a dir, béns dels quals, un cop assolits, no solament gaudeixen els membres del moviment social, sinó tota la societat o, com a mínim, tot el col·lectiu de referència.

Els béns col·lectius

Es caracteritzen principalment per la impossibilitat de l'exclusió en el consum i perquè l'acció col·lectiva és indispensable per a la seva provisió (Olson, 1965, pàg. 14). El bé col·lectiu pot ser tant material –com ara aconseguir el 0,7% del PIB per al desenvolupament del Tercer Món, aire pur i zones verdes, l'equiparació salarial entre homes i dones, l'abolició del servei militar, etc.– com no material –la tolerància respecte de les altres races i les altres cultures, el canvi en els rols tradicionalment assignats a l'home i a la dona, la desaparició del llenguatge homòfob, etc.

NMS i béns col·lectius

El moviment ecologista i les seves organitzacions, per exemple, lluiten per la conservació dels oceans i dels mars protestant contra els abocadors, les plataformes petrolieres, l'explotació dels fons marins, la pesca incontrolada o la captura de balenes; si tenen èxit en la seva empresa, tota la humanitat en resultarà beneficiada. Un altre exemple seria la batalla de les organitzacions antiracistes catalanes, com ara SOS Racisme i la Campanya contra la Llei d'estrangeria, atès que l'abolició o la modificació substancial d'aquesta llei comportaria el reconeixement dels drets de ciutadania per a tots els immigrants que viuen a Catalunya o a Espanya.

S.O.S. RACISME

5) A mitjan anys noranta apareixen noves formes d'acció col·lectiva centrades en les crítiques a la globalització. Els analistes parlen de novíssims moviments socials, de xarxes crítiques d'acció col·lectiva, del glo-moviment o del moviment de resistència global.

El **moviment antiglobalització** o alterglobalitzador és un conjunt molt heterogeni de grups temàtics i organitzacions en contra de la globalització econòmica que es coordinen amb altres moviments socials (clàssics i nous) i ONG, principalment en l'àmbit internacional, per lluitar contra les conseqüències econòmiques, socials, laborals, culturals, ecològiques i polítiques negatives d'aquest procés globalitzador de signe neoliberal.

Antiglobalització

La denominació antiglobalització no és correcta des del punt de vista de les reivindicacions i discurs del mateix moviment. No són grups que estan en contra de la globalització, sinó que rebutgen el tipus de globalització que s'imposa: la globalització econòmica i cultural de signe neoliberal. De fet, defensen aferrissadament la globalització dels drets humans i la justícia (per ex., el Tribunal Penal Internacional), la circulació lliure de les persones (per ex., les lluites contra les lleis d'estrangeria), la lluita global contra el canvi climàtic i el deteriorament del medi ambient, la globalització dels drets socials, de l'educació, la salut, el desenvolupament i la participació. Fins i tot molts d'aquests grups del moviment defensen el reforçament i la reforma de l'ONU o la creació d'algun tipus de control polític per sobre de les multinacionals i dels organismes econòmics internacionals (per ex., ATTAC, Fifty Years is Enough). Aquesta etiqueta d'"antiglobalització" la van començar a divulgar els mitjans de comunicació arran de les manifestacions de Seattle i d'altres de posteriors.

El moviment antiglobalització o alterglobalitzador és, per tant, un moviment social recent i nou que està **en fase de consolidació** i que es diferencia dels altres NMS per la seva organització, molt més laxa, i la seva composició multitemàtica i plural. El moviment alterglobalitzador és una mena de moviment de moviments (Pastor, 2002) o xarxa crítica d'acció col·lectiva (Ibarra, Gomà i Martí, 2002), ja que inclou un nucli dur –específicament organitzat en grups i plataformes diverses contra diferents aspectes de la globalització neoliberal– i un ampli ventall d'aliances i coalicions amb altres moviments socials, com ara l'ecologista, el feminista, el de solidaritat internacional, els moviments populars del Sud, el sindical, el pacifista, l'antiracista, i amb grups diversos com associacions veïnals, okupes i anarquistes.

Un altre món és possible

La ideologia del moviment alterglobalitzador queda molt ben reflectida en eslògans i lemes com ara "Un altre món és possible", dit per primer cop per Bernard Cassen al començament del seu discurs en el Primer fòrum social de Porto Alegre, l'any 2001. Des d'aleshores ha esdevingut el lema principal dels fòrums socials mundials i del moviment alterglobalitzador. Un altre lema interessant és el del servei de notícies Hacktivist: "Don't Hate the Media... Become the Media" ('No odiïs els mitjans... Esdevé un mitjà') o el de la Campanya contra la Cimera del Banc Mundial a Barcelona, l'any 2001: "Un altre món és possible. Globalitzem les resistències i la solidaritat".

A la dècada dels anys noranta, quan el moviment alterglobalitzador està en el ple de la seva esplendor, el formaven una miriada d'organitzacions, plataformes i xarxes transnacionals. Són un bon exemple de la composició heterogènia d'un moviment social. Els més importants són els següents:

- **l'Acció Global dels Pobles (AGP)**, fundada l'any 1988 per organitzacions populars i ONG de tot el món en contra del capitalisme global. Dins aquesta xarxa destaca el grup britànic Reclaim the Streets ('Recuperar els Carrers'), compost per joves ecologistes, anarquistes, *okupes*, artistes i militants contra les multinacionals.
- **ATTAC** (Associació per una Taxació de les Transaccions Financeres per l'Ajut als Ciutadans) neix l'any 1998 a França i, poc després, es constitueix en "Moviment Internacional pel Control Democràtic dels Mercats Financers". Una de les mesures que propugnen és l'aplicació de la taxa Tobin, que grava els fluxos especulatius de capital. Han estat un dels principals promotors dels fòrums socials mundials de Porto Alegre.
- **Fifty Years is Enough** és una associació que va néixer als Estats Units amb ocasió del cinquantè aniversari de l'FMI i del BM. Comparteix amb ATTAC, la plataforma Jubilee i el moviment de solidaritat internacional la lluita per la condonació del deute extern, per la justícia social, pel control democràtic de l'FMI i el BM, i s'oposen a les polítiques neoliberals d'ajust estructural que s'apliquen al Tercer Món.
- **Public Citizen** dels Estats Units és l'associació de consumidors més gran del món amb 100.000 membres i coordina campanyes que denuncien el

Lectura complementària

Pel que fa als grups camperols antiglobalització podeu llegir el text següent:

J. Bové; F. Dufour (2001). *El mundo no es una mercancía. Los agricultores contra la comida basura*. Barcelona: Icaria.

poder de les multinacionals i defensen l'ecologia, els drets socials i la lliure expressió.

- **Jubilee 2000 i Jubilee Sud International**, composta per un centenar d'ONG i organitzacions, en la seva majoria cristianes, que busquen la condonació del deute extern als països del Tercer Món i s'adrecen als líders econòmics i mundials perquè s'incrementi l'ajut al desenvolupament i no s'imposin les polítiques d'ajust estructural.
- **Moviments camperols**, com ara Via Camperola (internacional), el Moviment dels Sense Terra (MST), del Brasil, i Navdanya, de l'Índia. Via Camperola és una coalició de moviments de petits agricultors que defensa la sobirania alimentària, l'agricultura ecològica i la reforma agrària en molts països. Dins de Via Camperola destaca la Confederació Camperola francesa i el seu líder, José Bové. L'MST, del Brasil, amb un milió i mig de camperols, lluita per la reforma agrària i organitza ocupacions de terres on desenvolupa cooperatives autogestionades pels pagesos.
- **La Marxa Mundial de Dones**, iniciativa que va sorgir del moviment feminista del Quebec l'any 1998, consisteix en l'establiment d'una xarxa transnacional d'organitzacions de dones amb la finalitat de recollir idees i suggeriments de les dones de tot el món en contra de la pobresa i la violència de gènere, i per lluitar-hi localment. Nombroses dones de Catalunya i Espanya van participar en la Marxa 2000.
- **Instituts d'investigació, Think Tanks i observatoris alternatius**: Breton Woods Project (Gran Bretanya), Third World Network (Estats Units), Focus on the Global South (Tailàndia), Corporate Europe Observer, l'Observatori sobre les Transnacionals, el Centre de Desenvolupament i Informació Alternatius per a la Condonació del Deute (Sud-àfrica), el Centro de Asesoría y Estudios Sociales (CAES) de Madrid. Aquests instituts d'estudi són molt importants per al moviment perquè es dediquen a analitzar empíricament els fets que denuncien i a fer propostes alternatives per a la solució dels efectes perversos de la globalització.
- **Mitjans de comunicació per Internet**: Indymedia (internacional), Noddo50 (Espanya), Samizdat (França) i Rebelión (Llatinoamèrica). Són mitjans internacionals amb diferents serveis: agència de notícies i premsa alternativa, recull de protestes contra la globalització, fòrums de debat, servidors de comunicació i difusió d'organitzacions alternatives i bases de dades.

6) Com a conseqüència, en part, de la crisi econòmica del 2008, apareixen arreu del món diverses organitzacions, i es fan diverses accions que tenen objectius coincidents i que, per tant, podem agrupar sota una denominació co-

muna, la del **moviment per a la regeneració democràtica** (tot i que aquest qualificatiu, i la naturalesa o no de moviment, no compti amb la unanimitat en l'anàlisi del moviment alterglobalitzador).

Algunes d'aquestes organitzacions i les accions de protesta que generen són motivades sovint, en primer terme, per un rebuig a les polítiques d'austeritat imposades per algunes institucions supranacionals (Unió Europea, FMI), com a fórmules de superació de la crisi, amb conseqüències molt dures per a les classes socials més desfavorides de diferents països, i alhora suposen un desmantellament de polítiques socials que hi havia en el marc dels estats del benestar.

Des d'aquest rebuig inicial, aquestes protestes esdevenen clams per a una millora de la democràcia, i de rebuig de la corrupció i de la lògica representativa entesa com a fórmula de bloqueig de la participació popular. Aquestes protestes i organitzacions se sostenen en el temps, més enllà de la crítica a l'austeritat, i fan avançar el moviment cap a posicions que podem qualificar com de demanda de regeneració democràtica.

15-M, Occupy Wall Street

El 15 de maig de 2011, arreu de l'Estat espanyol es va produir la convocatòria de manifestacions per part de la plataforma ciutadana Democràcia Real Ja, que va donar lloc a ocupacions estables de places en nombroses ciutats, durant mesos. És el conegut com a Moviment 15-M o dels Indignats, sovint associat al lema "No ens representen" que van clamar els manifestants. Inspirat en aquestes protestes, el 17 de setembre de 2011 va tenir lloc una protesta que va consistir en ocupar el Zuccotti Park de Lower Manhattan a la Ciutat de Nova York, Estats Units, que va durar uns mesos. L'eslògan principal fou "Som el 99%". Fruit d'aquestes protestes es van generar diverses accions que es van anar disseminant per Estats Units i Canadà.

Podemos

El partit Podemos i les anomenades "confluències" o partits d'àmbit no estatal (com, per exemple, Catalunya en Comú o les Mareas gallegues) són el resultat de la institucionalització d'aquest moviment en forma de partit polític. A nivell local, també s'han creat nombroses candidatures electorals que en les eleccions municipals de 2015 aconseguiren les alcaldies de grans ciutats com Barcelona, Madrid, Saragossa, i La Corunya.

2. Evolució de la nova onada participativa: dels anys seixanta al segle XXI

Per a comprendre la gènesi i el significat d'aquesta marea participativa és convenient d'explicar, de manera cronològica, la **situació política i socioeconòmica** que ha acompanyat el desenvolupament de la participació i dels actors col·lectius que l'han protagonitzada:

1) **Després de la Segona Guerra Mundial**, que va servir per a poder posar fi als règims feixistes, les democràcies occidentals entren en un període d'estabilitat i consens que s'allarga durant dues dècades aproximadament. Per primera vegada en molts anys, la societat i els actors polítics –partits, sindicats, *lobbies* d'empresaris– no apareixen dividits com a conseqüència de conflictes ideològics o de classe irresolubles, sinó que s'estableix un acord bàsic que consistia en l'acceptació del sistema polític democràtic i de l'economia capitalista.

2) Tanmateix, a les **acaballes dels anys cinquanta i a la primeria dels seixanta**, molts analistes comencen a percebre l'apatia i l'escassa participació política dels ciutadans (Lane, 1959; Milbrath, 1965), mentre que altres autors opinaven, a més, que s'havia arribat al final de les ideologies polítiques clàssiques (Bell, 1960; Lipset, 1960). Això no obstant, la interpretació que es feia d'aquest fenomen no acostumava a ser negativa, sinó que es considerava que la inactivitat política i l'esgotament de les ideologies clàssiques –marxisme, liberalisme, nacionalisme – contribuïen a l'estabilitat del sistema democràtic.

3) Sorprenentment, i sense que cap analista ho hagués predit, cap a **mitjan anys seixanta** apareixen les primeres mostres de descontentament que es manifesten en forma de revoltes, en les enquestes que mostren la caiguda de la confiança en els polítics i en les autoritats, i en la participació en les eleccions, que disminueix. o la República Federal d'Alemanya, la legitimitat de la democràcia representativa i de l'economia capitalista eren qüestionades per corrents contraculturals com el moviment hippy i per moviments d'estudiants universitaris de caràcter

L'any 1968, una fita clau

De manera simultània i gairebé espontània, el moviment d'estudiants universitaris protagonitza accions de protesta importants a diversos països democràtics europeus, als Estats Units, Mèxic i també a Txecoslovàquia. El moviment era d'esquerres, d'inspiració anarquista i anava contra el sistema, i alhora rebutjava el socialisme totalitari implantat als països de l'Est i la Unió Soviètica. A França, el moviment estudiantil va aconseguir paralitzar durant el mes de maig del 1968 la vida del país amb ocupacions, manifestacions, barricades, etc. i amb el suport de molts treballadors en vaga. A Txecoslovàquia, les reivindicacions i les protestes dels estudiants, els intel·lectuals i les noves generacions van anar encaminades a la introducció de mesures democratitzadores en el socialisme real. Aquest corrent a favor de l'obertura va arribar al poder al gener del 1968 de la mà d'Alexander Dubcek, que es va afanyar a reconèixer els drets de llibertat d'expressió, de premsa, d'associació i de reunió, i a establir mecanismes d'elecció democràtica dintre el

Factors de l'estabilitat i el consens

Aquest fet va ser possible gràcies a la voluntat d'impulsar polítiques redistributives, al compromís de desenvolupar l'estat de benestar, i a la política propensa a afavorir el creixement de l'economia i del nivell de vida. I, atès que aquests objectius es van aconseguir en bona mesura, no solament les autoritats polítiques i les institucions democràtiques sinó també les organitzacions polítiques i socials –partits, sindicats– gaudiren d'una alta legitimitat.

Moviment hippy i moviments estudiantils

A la darrereria de la dècada dels anys seixanta, en alguns països com ara els Estats Units, França o la República Federal d'Alemanya, la legitimitat de la democràcia representativa i de l'economia capitalista eren qüestionades per corrents contraculturals com el moviment *hippy* i per moviments d'estudiants universitaris de caràcter contestatari que anaven contra el sistema.

Primavera de Praga (1968).

Partit Comunista. Aquest somni va durar ben poc, perquè a l'agost del mateix any els tancs del Pacte de Varsòvia van envair les fronteres txecoslovaques.

El final dels anys seixanta és un temps de protesta, de crítica radical al sistema establert i de despertar participatiu. Els analistes ja no s'interessen per l'apatia, sinó que la participació política, la mobilització i la protesta es converteixen en els temes estrella (Lipsky, 1968; Touraine, 1968).

4) El moviment estudiantil i la contracultura *hippy* comencen a decaure durant els anys setanta. Això no obstant, la lògica participativa continua present en les democràcies mitjançant:

a) Els NMS (ecologisme, feminisme, pacifisme, etc.) que es creen durant els anys setanta. Aquests reben el testimoni de la crítica envers el sistema polític, econòmic i ideològic dominant; el del comportament polític no convencional, i el de la recerca de l'autonomia organitzativa.

El comportament o la participació política no convencional

Es refereix a les accions o activitats polítiques de protesta que es duen a terme fora de les institucions polítiques del país o, fins i tot, fora de la llei. Que les activitats de protesta no siguin convencionals es deu també en part al rebuig que susciten entre gran part de la població, però sobretot al fet que, normalment, són activitats que no estan controlades ni mediatitzades per les institucions ni pels actors polítics establerts. A més, algunes activitats de protesta –com ara els tancaments, les ocupacions, els bloqueigs de trànsit, la desobediència civil davant les lleis, les vagues i les manifestacions no autoritzades– són il·legals, i d'altres poden fer servir la violència contra la propietat privada o el mobiliari públic. Això no obstant, certes activitats legals no convencionals com ara les manifestacions o la firma de peticions –habitualment per a donar suport a iniciatives legislatives populars i per a portar demandes als governs– s'han convertit durant els anys setanta i vuitanta, i actualment, en formes gairebé convencionals, atès que són més emprades i acceptades entre la població i, també, com a conseqüència del descrèdit que pateixen les activitats més convencionals relacionades amb els partits i les campanyes electorals.

b) Ara bé, no solament els NMS s'erigeixen com a protagonistes de la lògica participativa, sinó que també resorgeixen les **clivelles** clàssiques –com ara el nacionalisme– que es consideraven apagades. Així, veiem com es creen nombrosos grups locals i regionals que demanen la descentralització de l'autoritat política. D'altra banda, l'opinió pública es comença a preocupar per la qualitat de vida, per qüestions culturals i per nous problemes socials.

Els *cleavages* o clivelles

Són divisions o línies de conflicte polítiques i socials que es desenvolupen històricament i que, com que divideixen la societat, caracteritzen els partits i els seus votants. La clivella nacionalista –o territorial, cultural i ètnica– es basa en el conflicte que es produeix en alguns estats entre les forces centralitzadores i la perifèria, que busca mantenir la seva autonomia o augmentar-la. La clivella socioeconòmica, és a dir, l'eix del conflicte esquerra/dreta –basat històricament en la diferència d'interessos entre treballadors i capitalistes o empresaris– ha estat predominant en la majoria de democràcies des de les acaballes del segle XIX fins avui.

Extensió dels moviments estudiantils

Malgrat que a França, la República Federal d'Alemanya, els Estats Units i Txecoslovàquia els moviments de protesta van tenir més importància sobretot per la seva capacitat mobilitzadora o les seves repercussions en la societat i en les decisions polítiques, la rebel·lió dels estudiants universitaris es va estendre arreu de molts altres països.

c) A més, durant els anys setanta es consolida el **neocorporativisme**, de manera que s'aconsegueix la participació dels sindicats i de les organitzacions empresarials en l'elaboració de les polítiques socioeconòmiques. Això no obstant, s'entreveuen ja les tendències jeràrquiques i burocràtiques dintre aquestes organitzacions i s'observa com, sobretot en el cas dels sindicats, la seva incorporació a la lògica representativa les allunya de la seva base social.

d) Al llarg dels anys setanta es produeix un altre esdeveniment participatiu que cal destacar i que es caracteritza per les **demandes de democràcia** i de participació política que s'estenen pels països del sud d'Europa, com ara Grècia, Portugal i Espanya, que patien règims autoritaris.

Així, cap a **mitjan anys setanta**, un conjunt de factors conflueixen i possibiliten el canvi de règim cap a la democràcia, entre els quals cal remarcar el desig de la població de participar i de decidir lliurement en política, i la capacitat mobilitzadora i organitzativa de les forces en favor de la democràcia. Molts dels analistes de les transicions democràtiques destaquen la importància d'una societat civil forta, pluralista i participativa, en l'arribada i la consolidació de la democràcia (Schmitter, 1994; Linz i Stepan, 1996).

Importància de la societat civil en les transicions democràtiques de Grècia, Portugal i Espanya

A Grècia, Portugal i, sobretot, Espanya, hi van estar presents uns elements determinats que van donar forma a una societat civil valedora i propiciadora de la democràcia. Aquests elements van ser l'existència d'identitats comunitàries o grupals –territorials, polítiques, ideològiques, de classe, culturals, religioses– independents de l'estat autoritari; la presència d'organitzacions polítiques i socials autoconstituïdes amb capacitat per a defensar els seus interessos i els seus ideals, tot i ser clandestines; i les estratègies de mobilització popular i de protesta que van triar aquestes identitats i aquestes organitzacions (Schmitter, 1994). Així, per exemple a Espanya, la identitat nacional basca i catalana no van pas desaparèixer malgrat la repressió, sinó que es van reproduir de generació en generació mitjançant agents de socialització primària informal –la família o el grup d'amics– o de socialització secundària –associacions culturals, de veïns, esportives, parròquies locals, alguns seminaris de sacerdots i ordes religiosos– que no estaven prou controlats pel franquisme. Durant el començament de la transició, els partits polítics ja eren uns interlocutors importants que calia que tinguessin en compte els dirigents polítics provinents del franquisme i que van liderar la reforma cap a la democràcia.

5) La **dècada dels vuitanta i el principi dels noranta** té un caràcter menys contestatari i crític que no pas les èpoques anteriors. Pel que fa a la participació política, cal destacar el següent:

a) Els NMS, com ara l'ecologista, el pacifista i el feminista, es van **consolidant organitzativament**, i les qüestions i els temes que defensen ressonen en l'opinió pública i en l'agenda dels polítics. Tanmateix, han evolucionat força i han perdut independència respecte dels poders públics; i la seva capacitat de mobilització per a l'acció no arriba pas a sectors tan amplis de la població com abans.

Mobilitzacions a Europa contra l'armament nuclear

Vegeu també

Vegeu la definició i les característiques del neocorporativisme en el subapartat 3.4 del mòdul "El govern representatiu".

L'Assemblea de Catalunya, reunida per primer cop l'any 1971, va servir per a coordinar la iniciativa de les diverses agrupacions ciutadanes que lluitaven en contra de la dictadura.

Una de les darreres grans mobilitzacions de protesta a l'Europa occidental afavorida pels NMS –el pacifista, l'antinuclear, l'ecologista i el feminista– va tenir lloc a començament dels anys vuitanta, contra el desplegament i la construcció dels nous míssils de l'OTAN a Europa. La decisió de construir míssils nuclears d'abast mitjà i llarg, i estacionar-los-hi va provocar –principalment a Holanda, la República Federal d'Alemanya i la Gran Bretanya– grans manifestacions i la ocupació il·legal dels emplaçaments militars dels míssils. Entre les accions que van causar més impacte en l'opinió pública, hi va haver l'establiment d'un campament de dones a Greenham Common (Gran Bretanya) al voltant del recinte on es guardaven els míssils. Aquests esdeveniments van crear una unió i una solidaritat considerables entre els diversos nous moviments socials, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional.

b) Així mateix, hi ha un altre fenomen participatiu que adquireix importància: la creació d'una multitud de **grups per temes** que, de vegades, competeixen amb els NMS establerts, però que, en moltes ocasions, també són creats per aquests mateixos moviments.

c) Finalment, assistim a la darrera onada democràtica a Europa amb la caiguda del Mur de Berlín, l'any 1989, i el començament dels processos de **transició a la democràcia** als països de l'Est i a l'antiga Unió Soviètica.

Societat civil i transicions democràtiques als països de l'Est d'Europa

L'anomenada *Revolució de Vellut* dels països de l'Est d'Europa va ser afavorida per moviments i organitzacions de la societat civil, com ara els moviments dels dissidents a favor dels drets humans i de les llibertats civils i polítiques, els intel·lectuals, els sindicats i les esglésies. Ara bé, a diferència del que va passar a Grècia, Portugal i Espanya, en aquests casos –llevat de Polònia i Txecoslovàquia– la societat civil no estava organitzada de manera prou independent de l'estat comunista, el qual es caracteritzava per dur a terme una política molt més intervencionista en la societat civil.

Ara bé, cal tenir en compte que el context econòmic, polític i social de la dècada dels vuitanta va influir negativament en el desenvolupament de la lògica participativa.

Els treballadors i amplis sectors de la classe mitjana es van veure afectats pel nou fenomen de l'**estagflació**, caracteritzat per la inflació i l'atur. Al mateix temps, les **polítiques de reajustament** engegades pels governs –com ara la reconversió industrial, el control dels salaris o la retallada de les polítiques redistributives– els van afectar greument, principalment pel que fa a l'estabilitat laboral i als seus drets socials.

En aquest context d'inseguretat econòmica, els NMS i els seus temes perden importància per als ciutadans, però també per als governs i per als partits, mentre que les preocupacions materialistes tornen a adquirir protagonisme.

Context econòmic

La recessió econòmica desfermada al llarg dels setanta per l'augment sobtat dels preus del petroli va resultar agreujada per l'excés de dèficit públic i una economia excessivament productivista i dependent de la demanda. Tot plegat va produir importants conseqüències en el teixit social i en les perspectives ideològiques dels anys vuitanta.

Protestes dels treballadors

Moltes de les protestes (vaguetes, tancaments, manifestacions) de les acaballes dels setanta i de la dècada dels vuitanta són protagonitzades pels treballadors i els seus sindicats i van dirigides contra la reconversió industrial i contra les polítiques socioeconòmiques d'ajustament.

Valors generacionals i context socioeconòmic

Els valors materialistes estan lligats a les necessitats materials i predominaven entre les generacions que havien viscut durant la seva joventut una forta inseguretats econòmica i personal causada per les guerres i per les crisis econòmiques de la primera meitat del segle XX. Els valors postmaterialistes es refereixen, en canvi, a les necessitats d'autorealització personal –entre aquests una participació més gran en tots els àmbits–, a la qualitat de vida, al desenvolupament cultural i al respecte pel medi ambient. Aquests valors tendeixen a estendre's més entre les generacions que van viure els seus anys de formació en la dècada dels seixanta i que van gaudir d'un entorn de benestar econòmic. Això no obstant, el fet que periòdicament es produeixin crisis econòmiques com la que es va desencadenar a mitjan anys setanta, o que hi hagi canvis dràstics en les condicions econòmiques, socials i tecnològiques –els quals porten a una preocupació més gran per la situació laboral o pel futur–, no comporta una desaparició de les tendències postmaterialistes. Poden disminuir, però no desapareixen pas, perquè constitueixen els valors característics de les generacions formades en períodes de prosperitat. De fet, actualment s'està produint la substitució generacional de generacions materialistes –les dels joves de l'època d'entreguerres i de la darrera postguerra– per cohorts més postmaterialistes –integrades per les dels joves dels anys seixanta i fins mitjan anys setanta. D'aquesta manera, sembla força probable el tomb cap al postmaterialisme i la continuïtat de les noves formes d'acció col·lectiva com els NMS i els grups per temes (Inglehart, 1991, cap. 1 i 2).

La ideologia conservadora i neoliberal queda reflectida en els lemes següents: "Allò que anomenem societat no existeix; solament hi ha homes i dones individuals, i hi ha famílies", de Thatcher, i: "El govern no és la solució, és el problema", de Reagan.

Així mateix, les **ideologies conservadores i neoliberals** partidàries d'un estat mínim i creients convençuts en l'eficàcia dels mecanismes de mercat per a la solució de la crisi econòmica triomfen en diversos governs occidentals durant els anys vuitanta. Un tret específic d'aquesta època és que no sols els governs conservadors de dretes duen a terme polítiques neoliberals, sinó que també els governs d'esquerres davant la crisi econòmica adopten mesures de reconversió industrial, privatització de les empreses estatals i retallada de les despeses públiques.

La revolució conservadora a la Gran Bretanya i als Estats Units

La denominada *revolució conservadora dels vuitanta*, encapçalada per Margaret Thatcher a la Gran Bretanya i Ronald Reagan als Estats Units, va produir un retrocés en la marea participativa que hem comentat fins ara. Si bé els primers anys aquests governs van haver d'afrontar vagues importants de treballadors –és el cas de la Gran Bretanya– i diverses accions de protesta per part dels moviments en favor dels drets civils i dels NMS –en el cas dels Estats Units–, la resta dels seus mandats consecutius van transcórrer immersos en una sensació de passivitat.

La majoria absoluta parlamentària, l'opinió pública preocupada per la situació econòmica –i, en bona mesura, a favor de les mesures neoliberals–, la manca d'accés dels desafiadors a un sistema polític purament representatiu i l'actitud tancada i poc negociadora de les elits conservadores dirigents, va desanimar molts dels participants potencials. Les organitzacions sindicals, moltes associacions locals i nous moviments socials van perdre militància i impacte en la política en els països governats per majories conservadores, però també en aquells que estaven dirigits per socialdemòcrates.

6) Malgrat aquests fets, **al llarg de la dècada dels noranta** es produeix una nova efervescència participativa i associativa, tot i que amb característiques diferents de les que es donaven en dècades anteriors.

El moviment okupa o squatter

Es tracta d'una mostra d'un nou moviment social sorgit arran d'un tema o d'un problema: l'escassetat i l'encariment dels habitatges per als joves, però que té unes connotacions culturals i de rebuig del sistema ben clares. Molts dels seus seguidors no tenen recursos per llogar o comprar un pis, però sobretot, els *okupes* busquen de posar en pràctica un estil de vida alternatiu, denunciar les contradiccions del sistema capitalista, i s'organitzen d'una manera que recorda les comunes *hippies*. Els seus mètodes de decisió són assemblearis i

fan servir preferentment les accions de protesta i diverses tècniques de resistència per a evitar els desallotjaments. A Catalunya és un moviment important, que ha aconseguit la difusió de les seves accions en els mitjans de comunicació i el suport del moviment veïnal (Alabart, 1998).

Els NMS es mantenen, recuperen presència pública en els anys noranta i, en alguns casos, com l'ecologista, formen partits per a poder assolir més influència política.

La gran part dels moviments han aconseguit **crear xarxes**, coordinar-se i estendre's en l'àmbit local, nacional i internacional, per acumular forces i assolir les seves fites globals. El **moviment ecologista** és el que ha recollit els èxits més grans pel que fa a l'aprovació de lleis. Així mateix, té presència parlamentària –mitjançant els Verds o alguns altres partits ecologistes– en nou països europeus i en el Parlament Europeu; i gairebé a tot arreu d'Europa són convidats a formar part de consells consultius o d'observació del medi ambient establerts pels ministeris corresponents. També en la dècada dels noranta uns altres moviments nous, com ara l'**homosexual**, han adquirit presència en el debat públic i força mobilitzadora tot i haver sorgit ja fa temps, a la darrereria dels setanta.

A més de tots aquests moviments de tipus identitari, també comencen a proliferar els **nous moviments solidaris d'ajut i de cooperació amb el Tercer Món**, que tot sovint deriven de l'esquerra clàssica i s'alimenten dels seus militants, però que també compten amb nombrosos voluntaris cristians i molts joves que rebutgen la militància política partidista.

Solidaritat a Espanya

A Espanya, hi ha exemples importants com ara els grups que lluiten per aconseguir la cessió del 0,7% del PIB i la condonació del deute extern als països subdesenvolupats. Així mateix, ja fa temps que ha començat un augment de l'associacionisme i del voluntariat a favor dels més perjudicats socialment que viuen en el nostre país com ara els ancians, els immigrants, els aturats, els pobres, els malalts de sida, les dones maltractades, els drogodependents o les minories ètniques, però cal remarcar el fet que moltes vegades són els mateixos afectats aquells que creen les associacions.

En general, qualsevol problema o tema que afecti un grup de ciutadans pot suscitar la creació d'un grup organitzat per a solucionar-lo. Per exemple, hi ha associacions de veïns, de consumidors o a favor del dret a l'avortament que són importants a tot el món pel que fa al nombre d'associats, i també per la seva influència social i política.

Com afirma Inglehart (1991, pàg. 379), actualment estem immersos en un nou model de participació.

Es tracta d'un model anomenat **director d'elits**, en el sentit que s'orienta vers temes específics i es basa en grups *ad hoc*, els quals prenen la iniciativa sense esperar que ho facin les elits de les clàssiques organitzacions burocratitzades i amb molta càrrega ideològica, com ara els partits o sindicats.

El nivell educatiu més alt dels ciutadans, la seva capacitat ara més àmplia per a entendre el món polític, comunicar-se amb l'entorn social i relacionar-s'hi, fan possible que conduixin i defensin les seves preferències individuals ells mateixos i que, en aquest sentit, les elits polítiques ja establertes hi hagin de parar atenció.

A més a més, actualment, com veurem en l'apartat quart d'aquest mòdul, hi ha autoritats i gestors públics que han optat per afavorir la participació i la deliberació política fora dels partits o de les institucions polítiques representatives.

Aparició de nous instruments participatius

Com veurem a continuació, certs alcaldes, dirigents partidistes i gestors han decidit dissenyar i finançar instruments i processos participatius nous, com ara els consells ciutadans o els plans comunitaris, i donar-los suport. En el futur potser es podran consolidar com a noves institucions polítiques.

Interacció entre nous moviments socials i velles clivelles a Espanya

A Espanya, els NMS i l'associacionisme deslligat dels partits, sindicats i l'església tradicional es comencen a incrementar a partir de l'acabament dels vuitanta i durant els noranta (Alberich, 1994; Mota, 1999). Això no obstant, els partits i els sindicats, basats en les clivelles socioeconòmiques, encara són molt importants. De fet, la majoria de les accions de protesta o no convencionals són fruit de reivindicacions laborals dutes a terme pels treballadors i els sindicats. Així, juntament amb la clivella nacionalista, la clivella esquerra/dreta continua essent rellevant i els nous temes defensats pels NMS i les associacions no partidistes han trobat més dificultats per a la seva expansió en comparació amb el que ha passat en els altres països europeus.

7) Molt relacionat amb tot aquest entorn, a les acaballes dels noranta i fins ara, s'ha desfermat un nou fenomen participatiu amb un gran ressò als mitjans de comunicació i que ha provocat un cert desconcert entre els representants polítics i els poders econòmics mundials: **el moviment alterglobalitzador**.

L'espurna que va marcar l'inici de l'interès dels mitjans de comunicació i de l'opinió pública mundial per aquest moviment va esclatar a Seattle al novembre de 1999 durant la Cimera de l'Organització Mundial del Comerç (OMC), en la qual 50.000 manifestants, molts d'ells disfressats i fent servir mètodes d'acció directa (bloqueig de carreteres i d'entrades a edificis, encadenaments, resistència passiva contra la policia, etc.), van aconseguir de paralitzar les negociacions de la Cimera.

L'anomenada *batalla de Seattle* va ser la primera victòria de ressò mundial del moviment antiglobalització, el qual ja es venia forjant des del començament dels noranta.

Efectivament, al llarg dels noranta van ser nombroses les accions i crítiques contra les polítiques d'ajustament de l'FMI (Fons Monetari Internacional) i del BM (Banc Mundial) als països del Sud, contra el tancament d'empreses multi-

nacionals als països del Nord per situar-se a les zones del Sud més barates laboralment tot explotant nens i treballadors adults, contra el deteriorament ecològic del planeta –denunciat a la Cimera de Rio l'any 1992– i contra l'extensió del consumisme i la privatització dels serveis i espais públics, que s'anaven produint des de la dècada dels vuitanta.

La revolta a Chiapas l'any 1994 per part de l'EZLN (**Ejército Zapatista de Liberación Nacional**) també va esdevenir un exemple per als alterglobalitzadors perquè mostrava la possibilitat d'articular un discurs anticapitalista internacionalista i localista alhora, i l'èxit de l'ús de les noves tecnologies de la comunicació i la informació per a les finalitats del moviment (Castells, 1998, pàg. 95-106).

De Seattle ençà, els grups del moviment van decidir de manifestar-se, organitzar trobades alternatives i boicotejar les cimeres i fòrums dels poders polítics i econòmics mundials allà on se celebressin amb l'objectiu de denunciar les polítiques neoliberals i crear un espai i un discurs alternatiu de solucions als problemes mundials.

Fòrums econòmics i fòrums socials

Des que el 1999 Seattle acollí la cimera de l'Organització Mundial del Comerç, hi ha hagut nombroses cimeres de l'FMI, el Banc Mundial o el G8 que han generat protestes del moviment alterglobalitzador a les ciutats on tenen lloc: Washington (2000), Praga (2000), Barcelona (2001), Gènova (2001), Nova York (2002),... L'abast d'aquestes protestes farà que disminueixi el nombre d'aquestes grans cimeres a ciutats diferents, i només es mantinguin de manera permanent les trobades a Davos, una petita població suïssa on es produeixen trobades regulars de caràcter econòmic internacional. Paral·lelament, des de la primera edició a Porto Alegre (Brasil), el 2001, s'han anat organitzant Fòrums socials de trobada del moviment alterglobalitzador a diverses ciutats del món: Porto Alegre (2002, 2003, 2005, 2010), Bombai (2004), Nairobi (2007), Dakar (2011), Tunísia (2013, 2015), Mont-real (2016).

Per a comprendre la significativitat i l'aparició del moviment antiglobalització, cal explicar el nou context polític, econòmic, social i tecnològic en què es desenvolupa. Tenint present l'escenari que explicarem en el mòdul "Globalització econòmica i política", els analistes parlen d'una nova **estructura d'oportunitat política** de tipus **transnacional**, que ha creat les noves possibilitats per a l'aparició del moviment antiglobalització (Guidry, Kennedy i Zald, 2000; Ibarra, Gomà i Martí, 2002).

L'estructura d'oportunitat política

Fa referència al conjunt de dimensions de l'estructura política que proporcionen incentius per al desenvolupament d'un procés mobilitzador (Tarrow, 1997; McAdam, McCarthy i Zald, 1999). Aquest conjunt de dimensions de l'estructura política és entès en un sentit ampli, incloent-hi l'obertura de les institucions polítiques, les relacions amb les elits polítiques i amb altres moviments més consolidats, i les situacions conjunturals. Tot plegat pot contribuir al fet que l'incipient moviment pugui reduir els costos de l'acció col·lectiva i començar a organitzar-se i fer-se visible.

Des del punt de vista **tecnològic**, la nova estructura d'oportunitat és donada pel fet que el ciutadà i els grups ara tenen mitjans més ràpids i personalitzats per a intercanviar informació, organitzar-se i aprendre. Totes aquestes possibilitats fan augmentar les capacitats cognitives i relacionals dels ciutadans tant als països del Nord com del Sud. En un entorn de descrèdit de la política tradicional –es detecta una majoritària desafecció cap a les institucions polítiques representatives– aquestes noves possibilitats i capacitats poden conduir a noves formes de participació fora de la política tradicional.

La desafecció política

Fa referència a la caiguda de la satisfacció i de la confiança en les actuacions de les institucions polítiques (partits, administració, govern, parlaments) i en les autoritats i polítics en general, que és reflectida en les enquestes i es mostra també en la tendència a la volatilitat electoral i en la baixada de la militància partidista. Pharr i Putnam (2000) han detectat aquesta desconfiança i insatisfacció en un estudi empíric fet a catorze països amb democràcies consolidades i Torcal (2001) l'ha detectat també en les noves democràcies del sud d'Europa (incloent-hi Espanya) i d'Amèrica Llatina.

A més, els actors col·lectius i els mateixos ciutadans van prenent consciència que les polítiques i els problemes dels països són cada vegada més similars i molts són deguts als efectes de la globalització econòmica.

Així, es fa palès que l'única possibilitat d'incidència està en la coordinació de tots per tal d'arribar a la confrontació o el diàleg amb les institucions internacionals i les multinacionals o per tal de pressionar els governs estatals perquè actuïn en l'àmbit regional o global (Pastor, 2002, pàg. 192).

Respecte a l'**impacte** que està tenint el moviment alterglobalitzador, s'han assolit unes **victòries** limitades però importants pel que fa a polítiques públiques estatals –com, per exemple, a Sud-àfrica i al Brasil– i pel que fa a polítiques o resolucions internacionals –per exemple, la creació del Tribunal Penal Internacional i la paralització de l'AMI (Acord multilateral sobre inversions).

Per tant, no es pot parlar d'aprovació o acceptació de la majoria de les seves reivindicacions. Tanmateix, han aconseguit un fort impacte mediàtic i un cert grau de simpatia entre l'opinió pública mundial, que comença així a prendre consciència dels problemes que ocasiona la globalització.

8) Es fa difícil preveure quines noves temàtiques i conflictes desenvoluparan la lògica participativa amb les dimensions del moviment alterglobalitzador. Tanmateix, la segona dècada del segle XXI ja ha donat noves mobilitzacions, començant per les vinculades amb la regeneració democràtica desenvolupades a molts països del món. Així mateix, es poden apreciar moviments socials de caràcter més local com són els vinculats a la crisi humanitària a causa de la

Vegeu també

Recordeu que en els apartats 7 i 8 del mòdul "El govern representatiu" s'analitza també l'evolució d'altres indicadors de confiança política, legitimitat i satisfacció amb la democràcia.

Vegeu també

Consulteu també el mòdul "Globalització econòmica i política", en el qual s'expliquen més àmpliament les reivindicacions dels que es posicionen en contra de la globalització neoliberal.

L'oposició a l'AMI

L'organització Public Citizen, el diari mensual Le Monde Diplomatique i Susan George van ser els impulsors d'una campanya contra l'AMI, que es va fer principalment per mitjà d'Internet i que va provocar, primer, l'oposició del Govern francès i, finalment, que es paralitzés l'aplicació de l'acord. Una explicació del contingut de l'Acord multilateral sobre inversions es pot trobar en el mòdul "Globalització econòmica i política".

immigració irregular cap a Europa des de les costes del Nord d'Àfrica i Turquia, que ha produït protestes i accions, i ha generat noves organitzacions, o el moviment independentista, de grans dimensions a Catalunya.

3. Característiques dels nous moviments socials: ideologia, estil polític, estructura organitzativa i base social

Com hem analitzat en l'apartat anterior, a la segona meitat del segle XX assistim a una nova marea participativa, de la mateixa manera que les revolucions liberals al segle XVIII i el moviment obrer, els sindicats i els partits de masses al segle XIX i al començament del segle XX van comportar la irrupció de la lògica participativa en els sistemes polítics de l'època.

Onades participatives burgesa i obrera

Les revolucions liberals (o burgeses) van lluitar contra la monarquia absoluta basada en les estructures estamentals. El moviment obrer, els sindicats i els partits de masses socialistes es van enfrontar a la democràcia liberal parlamentària basada en el sufragi censatari.

Ara bé, hi ha una sèrie d'**elements ideològics**, de comportament, de tipus organitzatiu i social que diferencien aquest embat participatiu –protagonitzat principalment pels NMS en les darreres dècades– d'aquells que s'havien esdevingut en el passat.

La nova onada participativa i els seus màxims exponents, els NMS, irrompen com a crítica i com a intent de superació dels defectes i les inèrcies organitzatives de la vella política i pretenen ampliar les bases socials i l'agenda política de les democràcies representatives.

Elements ideològics

Aquests elements es contraposen a la vella política de la democràcia representativa que, com hem vist en el mòdul "El govern representatiu", és, des del punt de vista del seu funcionament actual, una democràcia d'audiències.

Seguidament, per tal de comprendre millor les **diferències** entre la política vella i la nova i el repte que plantegen els NMS, presentem un quadre en el qual es comparen la nova política practicada i defensada pels NMS amb la vella política del sistema polític actual en els seus elements fonamentals.

Els protagonistes principals de la vella política són els moviments socials clàssics, principalment l'obrer, procedents d'anteriors onades participatives, i que ja s'han institucionalitzat i s'han integrat en el sistema de la democràcia representativa. Els aspectes o els elements que compararem a la taula que es mostra a continuació es refereixen als punts següents:

- a) Els valors, els temes i la ideologia política,
- b) l'estil del comportament polític,
- c) la forma i l'estructura interna de l'organització,

d) la base social i cultural.

	Nous moviments socials	Moviments socials institucionalitzats
a) Valors, temes, ideologia política	<ul style="list-style-type: none"> • Respecte i desenvolupament de les dimensions culturals, d'identitat i de qualitat de vida. Respecte i protecció del medi ambient, pacifisme, antimilitarisme, solidaritat amb el Tercer Món. Igualtat entre sexes i en les relacions personals. Igualtat de drets, principalment, per a les minories ètniques, racials i sexuals. Igualitarisme i justícia social. Desconfiança pel que fa al mercat i l'ètica de l'èxit. Rebuig a la globalització econòmica i cultural. • Participació en les decisions que afecten la vida: política, economia, feina, barri, família. • Recerca d'autonomia: creació de grups d'autoajuda, cooperativisme i autogestió, codis culturals propis. • Valors llibertaris i anarquistes: rebuig de l'autoritat burocràtica, de les jerarquies i del mercat en la regulació de les conductes individuals i col·lectives. • Lemes: <ul style="list-style-type: none"> – "Tot allò que és personal és polític" (feminisme). – "Pensa globalment, actua localment" (ecologisme). – "Som iguals, som diferents" (antiracista). – "Un altre món és possible" (alterglobalitzador). 	<ul style="list-style-type: none"> • Valors generals: riquesa, benestar material i creixement econòmic. • Valors del moviment obrer, dels sindicats i dels partits d'esquerra actuals: igualtat en la riquesa i en el benestar, justícia social, igualtat de drets i d'oportunitats, desconfiança pel que fa al mercat i l'ètica de l'èxit.
b) Estil de comportament polític	<ul style="list-style-type: none"> • Preferència per les formes no convencionals de participació política (protesta), tant legals com il·legals, però pacífiques (desobediència civil). • Preferència per actuar i quedar-se al marge de les institucions polítiques i de l'administració pública (canvi actual: creació de partits, participació en comitès i consells consultius). • Preferència per l'acció directa (no pas mediatitzada per elits, representants o organitzacions intermèdies com ara partits, sindicats, grups de pressió) (canvi actual: creació de partits i grups de pressió). • Orientació mediàtica: Utilització dels mitjans de comunicació per a influir en l'opinió pública i, a través d'aquesta, en les autoritats, empreses, multinacionals. Espectacularitat, visibilitat i innovació en les accions per tal que siguin reconegudes pels mitjans de comunicació i causin impacte en l'opinió pública. • Formes d'acció autoreflexives: els valors i la ideologia que es defensen per al sistema social i polític són exemplificades per l'estil polític, l'estructura organitzativa interna i la innovació cultural dintre dels mateixos moviments. • Activitats d'innovació cultural: estils de vida i llenguatge. 	<ul style="list-style-type: none"> • Formes convencionals de participació política, especialment, les electorals. • Moviment obrer, sindicats i partits d'esquerra actuals: combinació de la participació convencional (també electoral) amb la no convencional. En tot cas, les accions són previsible. • Recerca d'integració i participació en les institucions polítiques i en l'administració pública. • Participació intermediada, és a dir, dirigida per elits, representants polítics o organitzacions intermèdies com els partits, els sindicats, els grups de pressió. No s'hi promou l'autoorganització.

<p>c) Estructura interna de l'organització (associacions, grups, coordinadores, partits nous)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Estructura descentralitzada, en forma de xarxes, basada en els grups locals de ciutat, poble o barri. • Utilització de mecanismes de la democràcia directa i participativa: presa de decisions en assemblees, mandat imperatiu, revocació de càrrecs. • Estructura no jeràrquica ni burocràtica i oberta: nivells baixos de formalització i definició de rols, presa col·lectiva de decisions, delegació i no pas representació, autonomia de les branques locals en la presa de decisions. • Objectiu fundacional: assolir la major participació possible de les bases i evitar d'aquesta manera la llei de ferro de l'oligarquia. Tanmateix, preocupació contínua per la capacitat de mobilització i d'influència per a aconseguir els seus objectius. • Dilema entre la ideologia de canvi social profund i l'estructura participativa i descentralitzada, i el pragmatisme i l'eficàcia en l'acció política. 	<ul style="list-style-type: none"> • Partits i sindicats: estructura centralitzada, burocràtica, jeràrquica, amb càrrecs formals i representants gairebé plenipotenciàries. Es considera que aquesta estructura permet mobilitzar més eficaçment els partidaris, canalitzar els recursos de l'organització i assolir els objectius polítics. • Poca democràcia interna; i participació molt pautada i limitada a uns canals específics.
<p>d) Base social i cultural</p>	<ul style="list-style-type: none"> • La majoria dels nous moviments socials no es dirigeixen a cap grup ni a cap classe específica. Per això, tenen un suport difús, que depèn de la conjuntura i les aliances. • Base de suport: <ul style="list-style-type: none"> – MS identitaris: joves i gent de mitjana edat (joves als anys seixanta i setanta). Postmaterialistes. Nivell educatiu alt. Nova classe mitjana. Gent d'esquerres. – NMS solidaris: totes les edats. Gent d'esquerres, cristians. – Moviment antiglobalització: joves i antics militants dels anys seixanta i setanta. Gent d'esquerres, anarquistes i anticapitalistes. • En general, presència més gran de dones, més organitzacions pròpies de dones i més dones líders. 	<ul style="list-style-type: none"> • Partits de masses (XIX-XX) de la classe obrera, d'ètnies o cultures diferents, de cristians o de pagesos. • Partits catch-all (acaballes del segle XX): recerca de suport en tot l'electorat. • Militants de partits i sindicats: gent gran i de mitjana edat, nivell educatiu baix o mitjà, predominantment homes.

Tal com es pot observar en la taula anterior, les diferències entre els nous moviments socials i els moviments socials institucionalitzats són nombroses. Això no obstant destaquen algunes **similituds** perquè tots dos s'originen en onades de lògica participativa:

1) Coincidències ideològiques amb la tradició socialista, com ara la desconfiança davant el mercat i l'ètica de l'èxit, la defensa de la igualtat de drets i oportunitats, i la lluita per la justícia social.

2) Recuperació d'antigues formes participatives i mecanismes de democràcia directa, com ara assemblees, revocació de càrrecs, mandat imperatiu, delegació però no pas representació, referèndums.

3) Coincidència amb l'antic moviment obrer, el moviment estudiantil de les acaballes dels anys seixanta i la tradició anarquista en la predilecció per l'estil participatiu no convencional, l'acció directa i la desobediència civil.

Malgrat aquestes coincidències, en la nostra opinió i en la d'altres autors (Dalton, Kuechler i Bürklin, 1992), **la ideologia, els valors i els temes** defensats pels nous moviments són un aspecte fonamental que distingeix els NMS de les organitzacions establertes i de moviments clàssics com ara l'obrer.

La seva orientació ideològica, a més, influeix en les altres característiques, és a dir, en l'estil d'acció política, en l'estructura organitzativa i en el tipus de partidaris que mobilitzen.

Des del punt de vista organitzatiu, els NMS més recents –com ara l'alterglobalitzador, el de solidaritat internacional, l'antiracista, l'antimilitarista i els okupes– destaquen per adoptar una nova morfologia laxa i complexa, que consisteix en xarxes d'organitzacions que segons els temes o els esdeveniments es mobilitzen d'una manera unitària en plataformes i coordinadores, tant en l'àmbit estatal com internacional. Aquestes estructures organitzatives són de caire horitzontal i tenen en comú la proximitat de temes i d'ideologies. Però la seva ràpida articulació es deu a les possibilitats de connexió i informació que ofereix Internet.

El moviment alterglobalitzador, a més, està donant una empenta important a la mobilització i coordinació dels moviments socials. Des dels fòrums socials mundials s'han iniciat les primeres passes per a la creació d'una xarxa mundial de moviments socials. L'objectiu és anar més enllà de les trobades i assemblees puntuals que es duen a terme a cada fòrum i establir una xarxa horitzontal permanent per facilitar l'intercanvi de reflexions, articular accions comunes i estendre els moviments a tots els continents.

D'altra banda, existeix un cert debat sobre si la ideologia i els valors dels nous moviments socials van contra el sistema o, ben al contrari, busquen l'aprofundiment democràtic de la societat civil i del sistema polític.

En realitat, són **moviments alternatius** pel que fa a les seves creences i als seus estils de vida, força radicals en la seva crítica al sistema econòmic i polític, i que propugnen el canvi social i cultural.

Teoria de la mobilització de recursos

Uns altres estudiosos que s'engloben en l'anomenada teoria de la mobilització de recursos (Zald i McCarthy, 1988; McAdam, McCarthy i Zald, 1999) no consideren pas que el vincle ideològic entre els membres dels nous moviments sigui tan important, sinó que són les pautes organitzatives, les oportunitats per a l'acció i els recursos disponibles donats per l'estructura d'oportunitat política allò que determina la creació d'un moviment. Aquesta teoria es pot aplicar a qualsevol moviment o organització social i no distingeix entre el moviment en si mateix i les seves organitzacions més estructurades, que poden actuar dintre del sistema o no, per la qual cosa tampoc no reconeixen el que hi pot haver de nou en els moviments socials contemporanis (Kuechler i Dalton, 1992).

Tanmateix, no es consideren revolucionaris perquè no pretenen un canvi de règim polític, sinó que accepten les principals regles del joc democràtic i del sistema econòmic. A més, rebutgen la violència per assolir les seves fites. La seva esperança és que els canvis es produeixin com un fruit de la seva pressió pacífica, el seu impacte sobre l'opinió pública i la mateixa posada en pràctica de nous estils polítics, organitzatius i vitals.

Violència, resistència pacífica i criminalització dels moviments

Com s'ha explicat, els NMS rebutgen els mètodes violents. No obstant això, moltes mobilitzacions dels antiglobalitzadors, *okupes* i antimilitaristes han acabat amb aldarulls, desrosses i enfrontaments amb la policia. Dins d'aquests tres moviments hi ha grups anticapitalistes i anarquistes partidaris de la violència simbòlica contra la propietat privada, tot i que són minoritaris.

Però, a més, l'origen de la violència resideix molt sovint en els enfrontaments amb la policia que es produeixen entre manifestants o *okupes* que fan servir mètodes de resistència pacífica (bloqueig de carrers i entrades a edificis, ocupació de cases, encadenaments, segudes, tancaments, etc.) que poden ser il·legals i incòmodes per a les autoritats i per als mateixos ciutadans. En aquest context, els poders econòmics i polítics neoliberals busquen desacreditar aquests moviments tot acusant-los de violents. Sovint, la policia i les autoritats governamentals intenten de criminalitzar aquests moviments perquè trenquen el funcionament normal de les ciutats i qüestionen l'ordre establert.

Precisament, com ja hem vist en el quadre (punt c) un dels dilemes fonamentals als quals s'enfronten els nous moviments socials és la recerca d'un equilibri entre una ideologia i uns valors que impliquen un canvi profund i la utilització pragmàtica d'accions polítiques convencionals i objectius a curt termini que facin possible una certa realització dels seus ideals. a Paris l'any 1995.

La seva lluita ha estat tradicionalment per la identitat i el canvi, no pas pel poder polític o econòmic. Això no obstant, actualment s'estan adreçant més que mai als governs per assolir les seves reivindicacions concretes i també comencen a mirar d'obtenir una representació en les institucions polítiques –parlament, govern, consells assessors, cooptació de líders dels moviments–, i amb tot això entren de ple en la lluita pel poder polític.

La incidència dels NMS en les polítiques públiques

Darrerament, molt sovint, els NMS estan implicats –perquè ho volen, els criden o perquè els afecta de ple– en tot el llarg procés d'elaboració i execució de les polítiques públiques. A més, la governabilitat d'un país depèn de la capacitat del govern per a la gestió de les xarxes d'actors que tenen alguna influència o interès en les polítiques públiques.

En realitat, aquest dilema l'ha patit històricament qualsevol moviment pel canvi social, incloent-hi el moviment obrer. Actualment, també és una de les tensions que experimenta el moviment antiglobalització.

Així mateix, un altre problema relacionat amb l'anterior és aquell que fa referència a la qüestió del manteniment de la capacitat de mobilització i de les organitzacions mateixes del moviment. Com que no disposen d'una base so-

Manifestació de Greenpeace a Paris l'any 1995.

cial ferma i ben delimitada i, en molts casos, com que no existeix una militància formal, les tasques de mobilització, finançament i organització es fan molt difícils.

Per això, en alguns nous moviments socials com ara l'ecologista o el de solidaritat internacional es tendeix cada vegada més a la formalització de les tasques dintre l'organització, a la divisió del treball, a la pertinença o suport formal mitjançant un pagament de quotes i a un lideratge. D'aquesta manera, l'estructura organitzativa comença a no ser tan participativa, ni tan oberta, i es corre el risc de reproduir els problemes d'allò que s'anomena *la llei de ferro de l'oligarquia*, com els ha passat a d'altres organitzacions.

Vegeu també

Per tal de veure en què consisteix la llei de ferro de l'oligarquia i com afecta els partits polítics i en general qualsevol organització política i social, consulteu el subapartat 4.1.1 del mòdul "El govern representatiu".

Els cicles dels moviments socials

Els moviments socials es desenvolupen seguint diferents etapes: gènesi o formació, consolidació i declivi. L'etapa de la consolidació es refereix a la formalització i institucionalització de les organitzacions que componen el moviment. Per això, alguns autors no consideren correcte el qualificatiu de *nous moviments socials* (Tarrow, 1997). La seva nova estructura organitzativa és producte, en realitat, de la fase de formació del moviment. Cal esperar a la fase de consolidació per a veure si es continuen diferenciant tant dels moviments clàssics.

L'experiència històrica dels moviments socials més clàssics, com ara els obrers, els nacionalistes, els cristians i els pagesos, mostra que després de les fases de gènesi i formació es tendeix a la consolidació mitjançant la creació d'una organització més formal per tal de poder influir més efectivament en el poder polític. És a dir, que al final s'acaba entrant en la lògica representativa.

Ara bé, algunes ONG, alguns moviments clàssics com l'anarquisme, molts NMS i, sobretot, el moviment antiglobalització es resisteixen a la institucionalització, perquè precisament el seu origen rau en la crítica a les tendències oligàrquiques, elitistes i burocràtiques dels partits, dels sindicats i d'altres grups integrats en el sistema.

Reticències envers la institucionalització del moviment ecologista

Dins del Partit Verd alemany (*Die Grünen*), que forma part del Govern socialdemòcrata que va sortir de les eleccions del 1998, s'hi produeixen unes fortes lluites internes i divisions sobre quina ha de ser l'estructura organitzativa a partir d'aquell moment. Joschka Fischer, líder del partit i ministre d'Afers Exteriors, fou partidari d'abolir els mètodes assemblearis, el lideratge bicèfal i convertir el partit ecologista en un partit de tall tradicional. No obstant això, foren majoritaris els sectors que volien mantenir una estructura descentralitzada, participativa, assembleària i no burocratitzada, però també consideraven que calia una reforma organitzativa per a poder adaptar-se a les noves responsabilitats institucionals.

Resistències envers una més gran estructuració del moviment antiglobalització

Dins el moviment antiglobalització comencen a aixecar-se opinions i accions cap a una estructuració més gran que també són molt discutides. Una majoria dins d'ATTAC o Via Camperola, per exemple, defensa una estabilitat més gran dels organismes de coordinació sorgits dels fòrums socials mundials, una agenda comuna amb plans d'actuacions es-

pecífics i l'establiment d'aliances amb els sectors d'esquerra i els sindicats. En canvi, altres col·lectius del moviment com ara l'Acció Global dels Pobles o els grups més anarquistes i anticapitalistes temen els intents de crear programes comuns, triar delegats o establir lligams amb partits i sindicats.

A la Carta de principis del Fòrum social mundial, aprovada l'any 2001, s'estableix: "No han de participar en el Fòrum representacions dels partits [...]", "El Fòrum no pretén ser una instància de representació de la societat civil mundial [...] els participants no poden ser cridats a prendre decisions per vot o aclamació [...]" (www.altraveu.org, Butlletí núm. 9, octubre 2002). A Catalunya, una de les raons de dissolució de l'MRG al començament de l'any 2003 va ser precisament l'intent, per part del Fòrum social mundial, d'incloure'ls en el seu Consell Internacional. Estaven esdevenint una organització representativa, quan volien ser només un espai de comunicació i dinamitzador de col·lectius i iniciatives. També havien perdut molta assistència a les assemblees i potser el seu radicalisme – estaven, precisament, en contra dels fòrums socials mundials– els havia portat a rebre menys suport.

Avui dia, algunes organitzacions sorgides a l'interior dels NMS se centren en la consecució d'objectius i estan molt orgulloses de la seva independència respecte dels estats i de les institucions polítiques. Ara bé, han deixat en un segon terme la preocupació per la participació de les bases i de les branques locals en la presa de decisions, i han decidit optar per una estructura internacional forta, amb base nacional, però feble localment. Exemples paradigmàtics d'aquests tipus d'organitzacions són Greenpeace i Amnistia Internacional.

El cas de Greenpeace i d'Amnistia Internacional

Greenpeace i Amnistia Internacional acullen nombrosos afiliats que, tanmateix, no disposen pas de gaires oportunitats de participar en la presa de decisions de l'organització.

Els afiliats de Greenpeace compleixen primordialment la funció de finançament de l'organització mitjançant el pagament de la quota, però qui decideix les accions de denúncia i de pressió són uns quants activistes i prou.

Els membres d'Amnistia Internacional sovint es mobilitzen en les campanyes de pressió als governs que vulneren els drets humans, principalment mitjançant l'enviament de cartes, però els objectius es decideixen en macroassemblees o bé es marquen des de l'organització internacional.

Si bé la falta de participació i de deliberació a l'hora de prendre decisions pot ser criticable des del punt de vista de la qualitat democràtica, són organitzacions que han aconseguit ser molt eficaces en la seva capacitat d'acció i de denúncia, i en la reducció de les implicacions costoses que té el fet de ser militant.

Amnistia Internacional va ser guardonada amb el premi nobel de la Pau l'any 1977 i actualment té més d'1.200.000 socis arreu del món.

4. Nous instruments de participació política

Conjuntament amb l'impuls participatiu que s'ha descrit en els anteriors apartats, els darrers temps es caracteritzen per la institucionalització de nous instruments de participació política directa, sobretot en l'àmbit local. Les autoritats polítiques, donant resposta a les demandes de la ciutadania en favor d'una reintroducció de la lògica participativa, han anat obrint nous canals per a la participació. En aquest apartat presentarem les principals novetats en els instruments per articular aquestes noves demandes i com s'integren en el marc de la democràcia representativa.

El tríode democràtic

Més enllà de la contraposició de lògiques (participativa i representativa), sovint s'acostuma a parlar de tres (o quatre) tipus de democràcia: la democràcia representativa, la democràcia participativa i la democràcia directa. Unes eleccions al Parlament, un procés ciutadà per definir les prioritats pressupostàries i un referèndum serien tres exemples paradigmàtics de cadascuna d'elles. A vegades també es fa referència a la democràcia deliberativa, però probablement la deliberació sigui una condició necessària i transversal en qualsevol fórmula democràtica per aconseguir bons resultats. Cal intercanviar arguments, reflexionar i produir la millor conclusió possible, tant en seu parlamentària, com en una assemblea, com per mitjà de l'opinió pública expressada als mitjans de comunicació. Podem imaginar aquestes tres dimensions com les tres potes d'un tríode que contribueix a la fortalesa i estabilitat de l'ideal democràtic.

Quan, a continuació, fem referència a aquests nous instruments de participació, ho fem en un sentit restrictiu que, fonamentalment, s'associa al concepte de democràcia participativa. És a dir, no incloent-hi tot allò que fa referència als referèndums i les consultes ciutadanes que també es poden considerar part de la lògica participativa.

Tampoc s'hi inclou la participació ciutadana que no queda recollida en processos reglats per les institucions governamentals. Per exemple, es pot considerar participació política una campanya de recollida de signatures per aconseguir una decisió pública, o un boicot a una empresa que es considera que té un comportament contrari a uns objectius polítics determinats.

Tampoc s'hi inclouen experiències que s'emmarquen en l'àmbit de la gestió i la implementació de polítiques públiques, cada vegada de més rellevància en l'àmbit municipal, i que impliquen també un grau de participació ciutadana. Per exemple, la cogestió de serveis o equipaments públics conjuntament amb ajuntaments i entitats del tercer sector o associacions (centres cívics i esportius, etc.).

Lectura complementària

Per a una visió de conjunt de la participació ciutadana a Catalunya en els darrers anys vegeu:

J. Brugué (2017). *Guia per dissenyar i executar processos participatius en l'àmbit municipal*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Tot i les tensions de fons (especialment, en l'àmbit de la legitimitat) entre les dues lògiques constitutives de les democràcies modernes, els instruments de democràcia participativa poden enfortir el govern representatiu i no tenen per què concebre's com una competència. Per exemple, la participació de la ciutadania en el disseny previ d'un pla estratègic pot facilitar-ne l'aprovació i implementació per part del govern, aconseguits certs consensos previs gràcies a la deliberació produïda a nivell social, per actors que van més enllà dels partits polítics i, per tant, transcendent el marc estricte del govern representatiu, però alhora impulsat des d'aquest.

4.1. Nous instruments i processos de participació local: l'onada dels noranta

Existeixen tot un seguit d'instruments de participació, utilitzats principalment a nivell local, que són fruit i es desenvolupen a la dècada dels anys noranta. Això no vol dir que ara no siguin vigents, sinó que la seva màxima presència pública, i fins i tot com a objecte d'atenció analítica, es va produir en la darra dècada del segle passat. És el cas, per exemple, dels pressupostos participatius, que van deixar empremta després de la seva aplicació a Porto Alegre (Brasil) a partir de l'any 1989. En els darrers anys, i després d'una dècada amb una expansió limitada, a Catalunya la seva aplicació s'ha revifat a partir de les eleccions municipals del 2015.

L'arribada del segle XXI, com veurem, ha portat nous instruments, o noves lectures de pràctiques anteriors, en els quals les noves tecnologies són claus. L'anàlisi del seu impacte i el desenvolupament pràctic de les seves potencialitats per a la política han concentrat els nous esforços per desenvolupar instruments de participació política en els darrers anys.

Juntament amb la importància d'aquestes noves tecnologies, possiblement caldrà també assenyalar els límits i les frustracions de l'aplicació dels instruments generats als anys noranta com una explicació de l'impuls d'aquestes novetats en l'àmbit de la participació.

A continuació, examinem els instruments i processos següents: els pressupostos participatius, els jurats o consells ciutadans, les agendes 21 i els plans comunitaris.

El Banc de Bones Pràctiques

El Banc de Bones Pràctiques dels governs locals és un servei impulsat per la Federació de Municipis de Catalunya, la Fundació Carles Pi i Sunyer d'estudis autonòmics i locals i els ajuntaments de més de cinc mil habitants de Catalunya que identifica i difon experiències innovadores de govern i gestió municipal. Entre elles hi ha un llistat de bones pràctiques de participació ciutadana.

4.1.1. Els pressupostos participatius

Els **pressupostos participatius** són un procés de participació ciutadana per mitjà del qual es delibera i es decideix com assignar una part del pressupost municipal. El procés inclou l'examen de diverses propostes o la identificació d'objectius, el debat i la prioritització de partides pressupostàries i, finalment, la proposta que, en tot cas, haurà de ser aprovada pel govern municipal, encara que els promotors polítics hagin declarat la voluntat que la decisió tingui caràcter políticament vinculant (sovint l'ordenament jurídic no permet que la decisió ciutadana pugui ser legalment vinculant).

L'experiència de Porto Alegre: el referent

Els primers pressupostos participatius tenen lloc per primer cop al 1989, a la ciutat brasilera de Porto Alegre, capital de l'estat de Rio Grande do Sul, quan era governada pel Partit dels Treballadors. El procés s'estenia durant diversos mesos de l'any i s'obria a assemblees de districte que alhora tractaven temes transversals de ciutat. La participació i el percentatge de despesa ha anat augmentant amb els anys. Uns 50.000 ciutadans (sobre una població d'un milió i mig) participa en el procés anual.

Pressupostos participatius a Catalunya

A Catalunya, alguns ajuntaments van impulsar processos participatius de manera pionera, com ara Figaró-Montmany, Santa Cristina d'Aro o Rubí. En l'actualitat s'han generalitzat a moltes viles i ciutats catalanes com, per exemple, Granollers, Santpedor, Sant Cugat, Cardedeu, Reus, Lleida, Cubelles, Mataró, El Prat, Cornellà de Llobregat, Sant Quirze del Vallès, Vic, Valls, Vilanova i la Geltrú o Manresa.

4.1.2. Els consells ciutadans

També anomenats **jurats ciutadans** en el món anglosaxó, consisteixen en una assemblea de ciutadans, triats a l'atzar, que deliberen conjuntament durant un període de temps sobre algun tema d'interès públic, sovint sobre un tema del qual un govern representatiu (municipal, regional o fins i tot nacional) ha de prendre una decisió. Sovint el procés compta amb un període informatiu en què s'escolten diversos experts i testimonis, un període deliberatiu en què el grup debat en subgrups més petits i posa després en comú aquestes idees i, finalment, el període final d'elaboració d'un dictamen o informe en què es realitzen recomanacions en relació a la presa d'una decisió.

No s'han de confondre aquests consells ciutadans amb els més tradicionals consells consultius.

Els **consells consultius** acostumen a ser organismes en els quals entitats (associacions, grups d'interès, etc.) d'un determinat sector o col·lectiu es reuneixen amb l'Administració per compartir la seva experiència i els seus punts de vista. En els consells consultius es busca que estiguin representades totes les veus d'un sector i la selecció dels membres no es fa per sorteig. Tampoc és prioritari establir mecanismes de deliberació per arribar a una conclusió, ja que se su-

Lectures complementàries

En relació amb els pressupostos participatius, vegeu els textos següents:

R. Gomà; O. Rebollo (2001). «Democràcia local y ciudadanía activa: Reflexiones en torno a los presupuestos participativos». A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 201-218). Barcelona: Ariel.

M. Gret; Y. Sintomer (2003). *Porto Alegre. La esperanza de otra democracia*. Barcelona: Debate.

Observatori internacional

A Barcelona hi ha la seu de la secretaria general de l'Observatori Internacional de la Democràcia Participativa (OIDP) que, des del 2001, promou el desenvolupament d'aquestes pràctiques. Agrupa més de vuit-centes ciutats d'arreu del món i cada any la presideix una de diferent, on es realitza una conferència internacional que serveix per compartir experiències. L'OIDP també promou la distinció "Bona Pràctica en Participació Ciutadana".

Jurats ciutadans (*citizens' jury*)

El terme "jurats ciutadans" va ser creat a finals dels anys vuitanta pel Jefferson Center de Minneapolis, Minnesota. Gairebé al mateix temps van sorgir experiències similars a Alemanya. Des d'aleshores les experiències s'han multiplicat en nombrosos països, així com els formats (nombre de ciutadans, temps de durada, etc.). A Espanya, els primers foren a Guipúscoa i seguien el model alemany.

posa que hi ha interessos divergents que no tenen cap pretensió d'acord, sinó d'aportar els seus punts de vista i la seva experiència perquè els representants que han de prendre una decisió els tinguin en compte.

Pràcticament tots els ajuntaments tenen consells consultius amb diversos noms (consells municipals, consells de participació), en canvi l'ús de consells ciutadans (o assemblees ciutadanes) és encara poc utilitzat.

Barcelona

El Consell de Ciutat de Barcelona és un híbrid. El Consell de Ciutat és el màxim òrgan consultiu i de participació de l'Ajuntament de Barcelona (no confondre amb el Consell Municipal que és el plenari format pels quaranta-un regidors electes i és la base del govern de la ciutat). Hi estan representats els grups polítics municipals, els consells municipals consultius i de districte, entitats i associacions de la ciutat, persones destacades escollides pel plenari i ciutadans escollits a l'atzar del registre ciutadà voluntari. Certament, la seva composició el fa, però, més proper als consells consultius que als consells ciutadans.

Consells ciutadans a Catalunya

Alguns municipis catalans que han organitzat consells ciutadans són Rubí, Sant Quirze del Vallès, Corbera de Llobregat, Calafell, Montornès del Vallès, Cardedeu, l'Escala, Esparreguera i Granollers. En la majoria el tema tractat pels consells és la planificació urbanística o el disseny d'un espai públic (com una plaça). En un cas, a Corbera, es va tractar la millora de la integració dels immigrants de fora de la Unió Europea. Els consells ciutadans han oscil·lat entre els vint participants de l'Escala i els noranta-tres de Sant Quirze del Vallès.

La selecció aleatòria

El sorteig amb el qual es constitueixen els consells ciutadans no és una fórmula nova. Com ja s'ha vist, era un mètode habitual d'assignació de càrrecs a l'antiga democràcia atenenca. En aquest nou tipus d'assemblees ciutadanes, el sorteig busca no esbiaixar per interessos la composició del grup deliberatiu, o que totes les perspectives puguin ser representades quan el sorteig es combina amb quotes sociodemogràfiques (sexe, edat, procedència, etc.). El sorteig combinat amb quotes fou un mecanisme habitual per a la formació dels consells municipals de moltes democràcies locals durant l'edat mitjana i l'edat moderna.

Lectura complementària

I. Blanco (2002). *Consells ciutadans a Catalunya: experiències, balanç i propostes*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Lectura complementària

J. López (ed.) (2017) «Els processos constituents al món. Experiències internacionals en democràcia deliberativa». *Idees* (núm. 44). Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis.

Processos constituents i assemblees ciutadanes

En les primeres dècades del segle XXI s'han produït diversos casos de reforma constitucional en les quals han tingut un paper determinant assemblees ciutadanes o consells ciutadans. Això representa una gran novetat respecte del mètode tradicional de redacció i reforma de la Constitució, sovint delimitat a una petita comissió de representants electes o a una assemblea constituent. La deliberació d'un petit grup de ciutadans com a base per a la redacció de textos constitucionals s'ha produït a Islàndia (2010-2013) i Irlanda (2012-14). En el primer cas, fou un consell de ciutadans que foren escollits en unes eleccions. En el segon cas, més innovador, es va tractar d'una comissió mixta formada per representants polítics i ciutadans escollits a l'atzar d'acord amb unes quotes sociodemogràfiques. La missió d'aquesta assemblea que es va anomenar *constitutional convention* i estava formada per cent participants fou proposar algunes reformes constitucionals que, posteriorment, foren acceptades pel Parlament i consultades a la ciutadania en referèndum. Una d'elles va ser la introducció del dret al matrimoni entre membres del mateix sexe, que suposà una gran novetat respecte de la tradició catòlica del país i va convertir Irlanda en el primer estat en introduir aquest dret en la Constitució.

4.1.3. Altres processos participatius: les agendes 21 i els plans comunitaris

Als anys noranta es van desenvolupar altres fórmules de participació vinculades a temes com el desenvolupament urbà i la sostenibilitat que incloïen tant la participació de ciutadans com d'actors col·lectius. Es tracta de les anomenades **agendes 21** i els **plans comunitaris**. Ambdós incorporen mecanismes de participació d'una manera estable.

L'**Agenda 21** és un programa aprovat per la majoria del països del món que van assistir a la cimera de Rio de Janeiro sobre el medi ambient i desenvolupament, l'any 1992, i té per objectiu possibilitar un desenvolupament sostenible en un marc participatiu. Així, l'Agenda 21 encarrega a les administracions locals l'elaboració de les pròpies agendes 21 locals (A21L) amb la finalitat que dissenyin estratègies i plans d'acció per garantir la sostenibilitat als municipis.

En aquest procés es requereix la incorporació de processos consultius i participatius de la ciutadania. A Espanya i Catalunya, nombrosos municipis han posat en marxa aquestes agendes, encara que amb resultats més aviat negatius pel que fa als recursos econòmics destinats, la participació efectiva de la població i la implementació de les escasses decisions preses sobre sostenibilitat.

Els **plans comunitaris** són processos participatius que comencen a sorgir a finals dels noranta per al desenvolupament de barris. En aquest cas, la iniciativa acostuma a sorgir dels veïns i les seves associacions que, posteriorment, juntament amb les autoritats locals inicien plans estratègics amb la finalitat de renovar i desenvolupar integralment un barri, no sols en l'aspecte urbanístic, mediambiental i econòmic, sinó també en la dimensió social, cultural i educativa.

Assemblees ciutadanes per a la reforma electoral

La reforma d'un sistema electoral sovint resulta molt complicat, ja que les forces polítiques que podrien aprovar-la per ser majoria no tenen incentius per a fer-ho, precisament perquè la seva majoria en depèn. Una via per superar aquest atzucac pot ser que la proposta de modificació es realitzi per ciutadans i no per polítics. Aquest fou l'objectiu de dues experiències al Canadà, British Columbia (2004) i Ontàrio (2007), en què un consell ciutadà va deliberar per fer una proposta que després hauria de ser votada en referèndum. En ambdós casos les reformes, que no comptaven amb la complicitat dels partits polítics, foren rebutjades per la ciutadania.

Lectura complementària

N. Font; J. Subirats (2001). "La participación pública en los procesos de agenda 21 local". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 185-200). Barcelona: Ariel.

La participació es produeix tant per mitjà de la implicació de les entitats i associacions veïnals com de ciutadans individuals. Els plans comunitaris acostumen a constar d'una fase de diagnòstic col·lectiu sobre les deficiències, necessitats i oportunitats del barri, un segon moment d'articulació de propostes d'actuació i l'aprovació final per part de l'Ajuntament. Finalment, es fa un seguiment i un control de les actuacions tant per part de les administracions com per part dels veïns.

4.2. De la democràcia electrònica al govern obert

Parlar de l'ús de les noves tecnologies de la comunicació per afavorir la democràcia no és nou, però les implicacions i possibilitats que ha obert el desenvolupament d'internet sí que han suposat un canvi en els plantejaments sobre la participació ciutadana.

4.2.1. Democràcia electrònica

L'ús d'aquesta tecnologia ha passat a tenir un paper prioritari en la generació de propostes, fet que ha deixat una mica en segon pla d'atenció els mecanismes vistos fins ara. Com treure el màxim partit de les immenses possibilitats d'internet per aprofundir en la lògica participativa de les democràcies actuals és una pregunta cabdal, que es pot desenvolupar en diverses àrees: com impulsar iniciatives, com fer-les conèixer, com debatre en línia, etc., i només, finalment, com votar.

La idea de la teledemocràcia

Votar des del menjador de casa. Aquesta fou una visió primigènica del que podia suposar l'ús de noves tecnologies en la democràcia. Ràpidament, però, van sorgir veus en contra de la pèrdua del rol mediador dels polítics. Una mostra n'és un text, esdevingut clàssic, de Macpherson (1991): "No hi ha dubte que és tècnicament viable posar a totes les sales d'estar –o, a fi d'incloure tota la població, un a la vora de cada llit– un quadre de comandaments d'ordinador amb botons marcats 'Sí/No', o botons de 'D'acord / En desacord / No sap', o 'Decididament d'acord / Més o menys / No li importa / En desacord / Decididament en contra', o amb opcions múltiples per graus de preferència. Però sembla inevitable que algun òrgan estatal haurà de decidir quines preguntes fer, cosa que difícilment podria deixar-se a organitzacions privades."

La teledemocràcia fou una primera denominació del que avui anomenem **democràcia electrònica** (*e-democracy*) que, en un sentit ampli, podem entendre com l'aplicació de les TIC (tecnologies de la informació i la comunicació) al govern democràtic.

Tot i que unes de les primeres crítiques a la democràcia electrònica tenien a veure amb els biaixos en el perfil dels usuaris d'internet, l'anomenada *fractura digital* s'ha anat reduint a mesura que les TIC es van generalitzant i es produeix un reemplaçament generacional. Altres consideracions, com les dificultats per produir espais deliberatius de la mateixa qualitat que les assemblees presencials, segueixen vigents.

Pla comunitari de Trinitat Nova a Barcelona

Un dels exemples amb més èxit de pla comunitari a Catalunya és el de la Trinitat Nova (Nou Barris). Va començar les primeres passes l'any 1997; l'any 2001, l'Ajuntament ja havia iniciat les primeres remodelacions dels blocs afectats per aluminosi, i l'any 2002 aprovava el nou Pla urbanístic de Trinitat Nova, tot atenent les resolucions del procés participatiu.

Lectura complementària

C. B. Macpherson (1991). *La democràcia liberal y su época* (ed. original 1977). Madrid: Alianza.

Experiència pionera

Un experiència pionera fou la protagonitzada pel Partit Liberal de Nova Scotia (Canadà). L'any 1992 va permetre als seus afiliats votar en la selecció del candidat a les eleccions mitjançant l'ús del telèfon o d'internet, després de poder seguir la convenció del partit per la televisió. Milers d'afiliats van fer ús d'aquests mecanismes i fou considerat un èxit.

4.2.2. **Vot electrònic**

El vot electrònic és una de les dimensions possibles de l'aplicació de les TIC a la democràcia. Per això convé no confondre la democràcia electrònica (*e-democracy*) en sentit ampli amb el vot electrònic (*e-voting*).

Per vot electrònic s'entén la substitució de les paperetes tradicionals en unes eleccions per altres procediments electrònics.

Dos tipus de vot electrònic

El vot electrònic pot efectuar-se presencialment en el col·legi electoral amb l'ajut de màquines supervisades per les autoritats electorals, o es pot realitzar a través d'internet. En aquest segon cas, sens dubte la modalitat més innovadora, el votant envia els vots electrònicament a les autoritats electorals, des de qualsevol lloc.

Votació electrònica presencial

L'elector va al col·legi electoral, on rep una targeta electrònica amb una banda magnètica. Entra en una cabina on hi ha un ordinador, que no està connectat a cap tipus de xarxa, en què després d'introduir la targeta pot seleccionar l'opció electoral que vol votar. Una vegada té el sentit del vot enregistrat a la targeta, només ha d'identificar-se al president de la mesa i passar la targeta per un comptador electrònic. A vegades també es fan servir urnes electròniques compostes per un teclat numèric i una pantalla. L'elector prem el número corresponent a l'opció electoral i corrobora el vot amb la imatge del candidat o candidats que apareixen a la pantalla. Les dades de la votació són transmeses immediatament per mitjà d'una xarxa tancada i privada a les meses electorals. Així s'aconsegueixen recomptes instantanis i, en alguns casos, com al Brasil, pot incentivar la participació, ja que facilita el vot dels analfabets.

Bèlgica va ser el país pioner en l'ús del vot electrònic presencial (el primer cop que es va utilitzar va ser el 1991, i el seu ús és general des del 1999). El Brasil també en fou pioner (1996), i des del 2000 s'utilitza en totes les eleccions. Altres països amb vot electrònic són Austràlia, Alemanya, Escòcia, Filipines, Estats Units, Veneçuela, i l'Índia que és el país on s'ha utilitzat a més gran escala, a causa de la seva gran població.

El vot electrònic presencial s'ha desenvolupat molt més que el vot per internet a causa dels possibles problemes de seguretat que aquest segon procediment implica. Tanmateix, també hi hagut dubtes sobre la seguretat d'alguns procediments de vot electrònic presencial. És el cas dels Països Baixos on, després de votar electrònicament durant una dècada, el 2007 la descoberta de la possibilitat de manipulació va fer que s'abandonés des d'aleshores el vot electrònic.

Catalunya

A Catalunya, el vot electrònic a les eleccions representatives s'ha fet servir només de manera experimental i en cap cas no ha estat substitutiu de la votació tradicional amb paperetes. Això es va produir per primera vegada a les eleccions autonòmiques del 1995 al municipi d'Anglès (Girona) i a un col·legi electoral de Barcelona.

Hi ha pocs països que permetin el vot per internet. Entre ells destaca el cas d'Estònia, que va començar a aplicar-lo a les eleccions locals del 2005, convertint-se en el primer país que l'aplicava de manera generalitzada a unes eleccions.

4.2.3. Govern obert

Moltes de les millores participatives vistes s'emmarquen des de la segona dècada del segle XXI en un concepte que ha fet fortuna i avui impulsa gran part de la innovació democràtica: **govern obert**.

El govern obert s'entén com l'impuls de tres eixos: **participació**, **transparència** i **col·laboració** entre l'Administració pública i la ciutadania (aquest darrer sovint vinculat a l'objectiu d'oferir dades obertes per part de l'Administració).

El govern obert vol aconseguir treure el màxim rendiment de la innovació, en tots els àmbits, per millorar el govern i la gestió pública des de la col·laboració amb la ciutadania.

La Iniciativa Govern Obert del president Obama

El 2009 el president dels Estats Units, Barack Obama, va anunciar un programa governamental per millorar l'administració pública que perfilava per primer cop els tres eixos amb els que avui es vincula, de manera general, el concepte de govern obert.

Més enllà de l'eix estrictament participatiu, que ja hem tractat, la transparència també es pot vincular amb la lògica participativa, en aquest cas per facilitar la funció no de proposta o deliberació, sinó de control o *accountability*. Un govern transparent fomenta i promou la rendició de comptes davant la ciutadania i proporciona informació sobre el que està fent i sobre els plans d'actuació. L'Ajuntament (i qualsevol altra administració) hauria de permetre l'accés a aquesta informació pública de manera senzilla i clara, per tal que els ciutadans puguin realitzar un control de l'acció de govern.

Per altra banda, un **govern col·laboratiu** implica i compromet els ciutadans i altres agents en el propi treball de l'Administració. La col·laboració suposa la cooperació no només amb la ciutadania, sinó també amb les empreses, les associacions i altres agents, i permet el treball conjunt dins de la mateixa Administració entre els seus empleats i amb altres administracions.

Amb aquest objectiu es vincula la necessitat que l'Administració ofereixi als ciutadans les dades que té, que no estiguin protegides. Permetre que els ciutadans i les empreses disposin de totes aquestes dades que gestiona i produeix, en un moment en què la gran capacitat de càlcul dels programes informàtics ja és a l'abast de tothom, pot facilitar noves anàlisis i solucions potencials que

L'experiència més gran a Espanya

L'any 2014, durant el primer congrés de Podemos es van realitzar tres votacions per internet utilitzant el programa de codi obert Agora Voting per votar els documents programàtics i organitzatius (112.070 votants), les resolucions (38.279 votants) i els candidats als diversos càrrecs de l'organigrama del partit (107.488 votants).

no han estat dissenyades des de l'Administració. **Dades obertes** és el terme utilitzat per fer referència a aquest objectiu i connecta, al seu torn, amb la idea d'**intel·ligència col·lectiva**.

La intel·ligència col·lectiva

Disposar d'eines per aconseguir fer front a reptes està en la base de la intel·ligència individual. Des d'aquesta mateixa perspectiva es pot entendre la col·laboració que permet, conjuntament, donar solucions a reptes col·lectius. En aquest sentit, és clau articular l'experiència i la informació de tots els actors implicats en el repte. Per exemple, els usuaris dels transports públics possiblement són el que abans poden disposar de la informació sobre qualsevol incidència que ells mateixos pateixen. Si aquesta informació es pot gestionar de manera col·laborativa, entre milers d'usuaris, i es pot ordenar, és possible que pugui donar respostes més potents i ràpides a les necessitats d'informació sobre mobilitat que una estructura centralitzada.

Un canvi significatiu en la concepció i l'ús de les dades de l'Administració en una democràcia respecte el passat és que ara s'entén que totes elles no serveixen només per fiscalitzar, sinó per generar: noves propostes, noves eines, noves interaccions. Per aconseguir-ho, a més de les dades, calen eines informàtiques que en facilitin l'ús: per generar propostes per part de la ciutadania, comentar-les, veure quin grau de suport tenen, deliberar sobre elles, modificar-les virtualment, etc.

Noves eines per apoderar la ciutadania

Hi ha tot un seguit d'aplicacions per a mòbil que permeten que els ciutadans tinguin un rol més actiu en política o, en general, en l'esfera pública, i que contribueixen en l'acció individual a la millora de problemes o a la consecució d'objectius col·lectius. Podeu trobar-ne una mostra a: [apps4citizens](#).

L'Ajuntament de Barcelona promou una plataforma de codi obert per facilitar aquesta participació: Decidim Barcelona.

Resum

Les democràcies representatives i la seva evolució més recent, a les quals ens hem referit amb la denominació *de democràcies d'audiències* (mòdul "El govern representatiu"), experimenten un ressorgiment de la lògica participativa que protagonitzen nous actors col·lectius que assumeixen una postura crítica envers el sistema i cerquen canviar els valors, els objectius, els principis i les institucions típiques d'aquests sistemes polítics.

L'inici d'aquesta nova onada participativa pot situar-se als anys seixanta del segle XX, amb la irrupció dels moviments de protesta estudiantil a tot Europa i en d'altres països com ara els Estats Units, i es consolida al llarg dels anys setanta mitjançant l'aparició dels nous moviments socials.

Ara bé, els darrers anys de la dècada dels setanta i tota la dels anys vuitanta representen un període de transició en el qual la característica més important és que la nova empenta participativa sembla disminuir davant la crisi econòmica i els problemes sociolaborals que marquen l'evolució política i social d'aquest període.

No obstant això, a la dècada dels noranta, la marea participativa recupera novament la seva força. Els nous moviments socials es consoliden mitjançant organitzacions que cerquen la influència pública i, fins i tot, una representació política.

Així, es difonen altres formes d'acció col·lectiva, com ara una gran diversitat d'organitzacions temàtiques o les organitzacions no governamentals. Tota un plèiade d'associacions, d'organitzacions i plataformes poc burocratitzades i jerarquitzades que sorgeixen al marge i com a alternativa als partits i als grups de pressió més institucionalitzats.

Amb relació a aquesta nova onada participativa, cal assenyalar, igualment, que les democràcies representatives han incorporat nous mecanismes i processos de participació política directa –especialment en l'àmbit local– els darrers anys. El desenvolupament de les tecnologies de la informació i de la comunicació faciliten aquestes noves formes de participació política dels ciutadans.

Glossari

bé col·lectiu *m* Bé que es caracteritza, principalment, perquè ningú no pot ser exclòs del seu benefici i perquè l'acció col·lectiva, d'un conjunt de persones, és indispensable per a la seva provisió (Olson, 1965, pàg. 14). El bé col·lectiu pot ser tant material –0,7% dels pressupostos per al desenvolupament del Tercer Món, aire pur i zones verdes, equiparació salarial entre homes i dones, abolició del servei militar, etc.– com no material –tolerància envers les altres races i cultures, canvi en els rols tradicionalment assignats a l'home i a la dona, desaparició del llenguatge homòfob, etc.

cleavage *m* Divisió o línia política i social de conflicte que es desenvolupa històricament i que, en dividir la societat, caracteritza els partits i els seus votants. El *cleavage* nacionalista –o territorial/cultural i ètnic– es fonamenta en el conflicte que es produeix, dins d'alguns estats, entre les forces centralitzadores i la perifèria que cerca mantenir o augmentar la seva autonomia. El *cleavage* socioeconòmic –és a dir, l'eix del conflicte esquerra/dreta afermat històricament en la diferència d'interessos entre treballadors i capitalistes o empresaris– ha estat el predominant des de la fi del segle XIX fins ara en la majoria de democràcies. En català es traduiria per 'clivella'.

comportament polític no convencional *m* Acció política de protesta que se situa fora del costum participatiu del país i, de vegades, fora de la llei. La no-convencionalitat de les activitats de protesta es desprèn de la seva infreqüència, del rebuig que susciten entre la majoria de la població i del fet que, normalment, són activitats que no estan controlades ni per les institucions ni pels actors polítics establerts. A més, algunes activitats de protesta són il·legals –tancaments, ocupacions, bloquejos de trànsit, desobediència civil envers les lleis, vagues i manifestacions no autoritzades–, i d'altres fan servir la violència. No obstant això, algunes activitats legals no convencionals, com ara les manifestacions o la signatura de peticions, s'han convertit en formes quasi convencionals com a conseqüència de la major freqüència del seu ús i del descrèdit que sofreixen les activitats més convencionals relacionades amb els partits i les eleccions. sin.: participació política no convencional

democràcia directa *f* Sistema de vot popular no mediat, en el qual els ciutadans no triarien els governs, sinó que seleccionarien i participarien permanentment en les mateixes decisions polítiques.

democràcia electrònica *f* Denominació amb què es fa referència globalment a tots els usos que possibilita Internet i altres mitjans electrònics i de comunicació amb vista a l'aprofundiment de les relacions entre ciutadans i polítics i, més en general, entre els ciutadans i la política.

dilema social *m* Situació en què s'han de prendre decisions en les quals no és clar si el benefici d'una conducta egoïsta a curt termini serà o no superior al d'una conducta cooperativa, és a dir, aquella que depèn de si els altres també cooperen.

forma d'acció autoreflexiva dels NMS *f* Exemplificació pràctica i quotidiana que els NMS fan dels valors, creences i, en general, de la ideologia que defensen per al conjunt del sistema social i polític. Aquesta ideologia crítica i alternativa es mostra factible mitjançant l'estil polític emprat, preferentment, l'estructura organitzativa interna dels moviments i l'ús d'activitats d'innovació cultural.

moviment social *m* Xarxa interactiva d'individus, grups i organitzacions units per unes creences i valors comuns (ideologia) que, dirigint les seves demandes a la societat civil i a les autoritats, intervé amb certa continuïtat en el procés de canvi social i polític mitjançant l'ús prevalent d'accions de protesta (Kuechler i Dalton, 1992, pàg. 374; Casquette, 1998, pàg. 22).

orientació mediàtica dels NMS *f* Fet que els NMS concedeixen una gran importància a la utilització dels mitjans de comunicació per a influir en l'opinió pública i, per mitjà d'aquesta, en les autoritats polítiques, empreses, multinacionals i altres institucions i àmbits. Per a fer-ho, els NMS porten a terme accions espectaculars i cerquen innovar en les activitats que duen a terme perquè siguin recollides pels mitjans de comunicació i causin impacte en l'opinió pública.

participació política no convencional *f* Vegeu comportament polític no convencional.

teledemocràcia *f* Possibilitat que els ciutadans participin des de casa seva o del lloc de treball i puguin prendre part en el procés de decisió pública pels mitjans electrònics, sense haver de desplaçar-se a llocs explícitament habilitats per les institucions, com poden ser els col·legis electorals.

Bibliografia

- Alabart, A.** (1998). "Els moviments socials a Catalunya". A: M. Caminal; J. Matas (ed.). *El sistema polític a Catalunya* (pàg. 143-159). Barcelona: Tecnos.
- Alberich, T.** (1994). "Aspectos cuantitativos del asociacionismo en España". *Documentación Social* (núm. 94, pàg. 53-74).
- Bell, D.** (1960). *El fin de las ideologías*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- Blanco, I.** (2002). *Consells ciutadans a Catalunya: experiències, balanç i propostes*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Bové, J.; Dufour, F.** (2001). *El mundo no es una mercancía. Los agricultores contra la comida basura*. Barcelona: Icaria.
- Brugué, J.** (2017). *Guia per dissenyar i executar processos participatius en l'àmbit municipal*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Casquette, J.** (1998). *Política, cultura y movimientos sociales*. Bilbao: Bakeaz.
- Castells, M.** (1998). *La Era de la Información. Vol. II: El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.
- Dalton, R. J.; Kuechler, M.** (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales*. València: Alfons el Magnànim.
- Dalton, R. J., Kuechler, M.; Bürklin, W.** (1992). "El reto de los nuevos movimientos sociales". A: R. J. Dalton; M. Kuechler (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales* (pàg. 19-42). València: Alfons el Magnànim.
- Font, J.** (coord.) (2001). *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel.
- Font, N.; Subirats, J.** (2001). "La participación pública en los procesos de agenda 21 local". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 185-200). Barcelona: Ariel.
- Gomà, R.; Rebollo, O.** (2001). "Democracia local y ciudadanía activa: Reflexiones en torno a los presupuestos participativos". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 201-218). Barcelona: Ariel.
- Gret, M.; Sintomer, Y.** (2003). *Porto Alegre. La esperanza de otra democracia*. Barcelona: Debate.
- Guidry, J. A.; Kennedy, M. D.; Zald, M. N.** (ed.) (2000). *Globalizations and Social Movements*. Ann Arbor: The University of Michigan.
- Ibarra, P.; Gomà, R.; Martí, S.** (2002). "Redes de acción colectiva crítica e impactos políticos". A: P. Ibarra; S. Martí; R. Gomà (coord.). *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas* (pàg. 23-56). Barcelona: Icaria.
- Ibarra, P.; Grau, E.** (coord.) (2000). *Una mirada sobre la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.
- Ibarra, P.; Grau, E.** (coord.) (2001). *Participando en la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.
- Ibarra, P.; Martí, S.; Gomà, R.** (coord.) (2002). *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*. Barcelona: Icaria.
- Inglehart, R.** (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS / Siglo XXI.
- Kuechler, M.; Dalton, R. J.** (1992). "Los nuevos movimientos sociales y el orden político, o la posibilidad de que los cambios producidos preparen una estabilidad a largo plazo". A: R. J. Dalton; M. Kuechler (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales* (pàg. 373-405). València: Alfons el Magnànim.
- Lane, R. E.** (1959). *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. Glencoe: The Free.
- Lipset, S.M.** (1960). *El hombre político. Las bases sociales de la política*. Madrid: Tecnos.

Lipsky, M. (1968). "Protest as a Political Resource". *American Political Science Review* (núm. 62/4, pàg. 1144-1158).

López, J. (ed.) (2017). «Els processos constituents al món. Experiències internacionals en democràcia deliberativa». *Idees* (núm. 44). Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis.

Macpherson, C. B. (1991). *La democracia liberal y su época* (ed. original 1977). Madrid: Alianza.

McAdam, D.; McCarthy, J. D.; Zald, M. N. (1999). *Movimientos sociales. Perspectivas comparadas*. Madrid: Istmo.

Milbrath, L. W. (1965). *Political Participation. How and Why do People Get Involved in Politics*. Chicago: Rand McNally.

Mota, F. (1999). "La realidad asociativa en España". A: J. Subirats (ed.). *¿Existe sociedad civil en España? Responsabilidades colectivas y valores públicos* (pàg. 37-65). Madrid: Fundación Encuentro.

Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University.

Pastor, J. (2002). "Los movimientos antiglobalización neoliberal. Un análisis de su surgimiento y desarrollo, con especial atención al caso español". A: J. M. Robles (comp.). *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones* (pàg. 189-210). Madrid: Antonio Machado Libros.

Pharr, S.; Putnam, R. (2000). *Dissaffected Democracies. What's troubling the Trilateral Countries*. Princeton: Princeton University Press.

Robles, J. M. (comp.) (2002). *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones*. Madrid: Antonio Machado Libros.

Sarasa, S. (1998). "Asociacionisme, moviments socials i participació cívica". A: S. Giner (dir.). *La Societat Catalana* (pàg. 985-1002). Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Schmitter, P. C. (1994). "Una introducción a las transiciones desde la dominación autoritaria en Europa meridional: Italia, Grecia, Portugal, España y Turquía". A: G. O'Donnell; P. C. Schmitter; L. Whitehead (comp.). *Transiciones desde un gobierno autoritario. I: Europa meridional* (pàg. 15-26). Barcelona: Paidós.

Tarrow, S. (1997). *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza.

Torcal, M. (2001). "La desafección política en las nuevas democracias del Sur de Europa y Latinoamérica". *Instituciones y Desarrollo* (núm. 8 i 9, pàg. 229-280).

Touraine, A. (1969). *La sociedad postindustrial*. Barcelona: Ariel.

Zald, M. N.; McCarthy, J. D. (ed.) (1988). *The Dynamics of Social Movements. Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Nova York: University Press of America.

